

Spreading van criminaliteit in stedelijke gebieden: feiten, verklaringen en problemen

In dit hoofdstuk wordt de literatuur besproken die tracht een antwoord te geven op de vraag waarom criminaliteitsverschijnselen zich concentreren op bepaalde locaties. In het bijzonder wordt gekeken naar de spreiding van veel voorkomende criminaliteit in stedelijke gebieden. Met de term criminaliteit wordt bedoeld strafbaar gestelde regelovertredingen. Behalve naar de spreiding van misdrijven zal ook worden gekeken naar de spreiding van slachtoffers en daders in de stad (naar woonplaats). Wat de laatste categorie betreft, zal de nadruk liggen op jeugdigen.

Zoals de ondertitel van dit hoofdstuk reeds doet vermoeden, zal achtereenvolgens worden ingegaan op empirie, theorie en onderzoek. In paragraaf 2 wordt ingegaan op de vraag wat we weten over spreiding van criminaliteitsverschijnselen in stedelijke gebieden. In paragraaf 3 wordt een typologie van verklaringen uitgewerkt, waarbij een onderscheid wordt gemaakt naar proces- en structuurverklaringen. Hierna worden in paragraaf 4 de resultaten van recent empirisch onderzoek besproken. In paragraaf 5 worden de belangrijkste empirische en theoretische kwesties op een rij gezet en wordt besproken welke problemen en vooruitzichten het onderzoek kent. In paragraaf 6 worden de belangrijkste bevindingen samengevat.

2. De empirie van spreiding

Er bestaan grote verschillen in criminaliteitsdichtheid tussen gebieden. Op elk denkbaar geografisch niveau, of het nu om landen, regio's, gemeenten of buurten gaat, is sprake van ongelijkmatige spreiding (concentratie van criminaliteit in bepaalde gebieden). Zo is gebleken uit slachtofferonderzoek, dat in 1988 en 1991 in een aantal geïndustrialiseerde landen werd gehouden, dat er grote verschillen bestaan tussen landen naar de mate waarin mensen slachtoffer

worden van veel voorkomende delicten (Van Dijk 1992). Uit het onderzoek kwam naar voren dat in Nederland, in vergelijking met andere landen, relatief weinig mensen slachtoffer worden van autodiefstal. Relatief veel mensen worden daarentegen slachtoffer van vandalisme en fietsendiefstal. Ten dele kunnen de afwijkingen worden verklaard uit nationale verschillen in 'gelegenheden' (bijvoorbeeld het aantal eigenaren van auto's en fietsen varieert per land), maar ook na correctie voor deze factoren, blijven internationale verschillen bestaan.¹

Op het nationale niveau kunnen betekenisvolle verschillen in slachtofferschap en geregistreerde criminaliteit tussen uiteenlopende regio's worden waargenomen (Eijken 1993). In Nederland blijken vooral politieregio's in het Westen van het land hoog te scoren, terwijl de overige regio's gemiddeld of laag scoren. Met name in Friesland, Drenthe, Overijssel en Zeeland ligt het aantal veel voorkomende delicten beneden het Nederlands gemiddelde. Per delict kan dit beeld echter afwijken. Zo ligt het slachtofferschap van fietsendiefstal in Zuid-Gelderland en Groningen ver boven het gemiddelde. Hetzelfde geldt voor bedreiging in Zeeland en de Noordelijke delen van Brabant en Gelderland. Recentelijk blijkt uit onderzoek, dat de slachtofferpercentages in Midden- en Zuid-Nederland stijgen.

Wanneer we de geografische ladder verder afdalen naar het niveau van gemeenten in Nederland, kunnen aanzienlijke verschillen worden waargenomen tussen slachtofferschap en geregistreerde criminaliteit enerzijds en de grootte van de gemeente anderzijds.² Van alle geregistreerde criminaliteit vindt 44 procent plaats in steden met meer dan 100.000 inwoners, terwijl hier slechts 27 procent van de bevolking woont. Voor vermogensdelicten ligt dit percentage op 47 procent. Gewelddadige vermogensdelicten zijn bij uitstek stedelijke

1. Hoewel er vanuit een methodologisch gezichtspunt nog voldoende valt aan te merken op landenvergelijkend slachtofferonderzoek in het algemeen en dit onderzoek in het bijzonder (zie o.m. Bruinsma, Van de Bunt en Fiselier 1990), is het niettemin een welkome aanvulling op bestaande bronnen van criminologisch onderzoek, omdat de internationale spreiding van criminaliteit nieuwe aanknopingspunten biedt voor toetsing van theorieën.

2. De samenhang tussen de mate waarin in gebieden criminaliteitsverschijnselen vóórkomen en de urbanisatiegraad van deze gebieden, is prominent. Volgens sommigen worden deze verschillen verklaard uit het feit dat er in stedelijke en landelijke gebieden andere mensen wonen. Geerlof (1990) onderzocht op basis van de CBS-enquête Slachtoffers Misdrijven van 1986 (N=9502) of de samenhang tussen urbanisatiegraad en slachtofferschap van veel voorkomende delicten zou verdwijnen, indien wordt gecontroleerd voor de persoonskenmerken leeftijd, geslacht, opleiding en nationaliteit. De slachtofferpercentages binnen deze groepen variëren namelijk sterk; jongeren, mannen, hoger opgeleiden en migranten lopen meer kans op slachtofferschap. Controle voor deze variabelen veranderde echter niets aan het oorspronkelijke beeld dat slachtofferschap in stedelijke en verstedelijkte gebieden aanzienlijk vaker voorkomt dan in landelijke gebieden.

fenomenen; driekwart van alle straatroven en tweederde van alle overvallen vindt plaats in genoemde steden. De sterke concentratie van delicten in stedelijke gebieden geldt echter niet voor alle delicten; vernieling en sommige vormen van bedreiging vertonen een bredere spreiding over grote en kleinere gemeenten. Grotere gemeenten hebben ook vaker te maken met slachtoffers die afkomstig zijn uit andere gemeenten. Desalniettemin lopen stedelingen een groter risico op meervoudig slachtofferschap (Eijken 1993).

Door de grotere criminaliteitsdichtheid in steden, leent deze omgeving zich bij uitstek voor criminologisch onderzoek. De spreiding van criminaliteitsverschijnselen binnen een stad behoort dan ook tot de veel bestudeerde fenomenen binnen de criminologie in het algemeen en de geografisch georienteerde criminologie in het bijzonder.³ Eenheid van analyse is meestal de buurt. Deze keuze is niet alleen ingegeven door theoretische overwegingen -de buurt als betekenisvolle interactiestructuur; in termen van Galtung (1967): een 'secundaire collectiviteit'-, maar zeker ook door praktische: de buurt is vaak het enige aggregaat waarvoor gegevens aanwezig zijn. Onderzoek naar spreiding van criminaliteit op een lager niveau dan dat van buurten, komt derhalve (nog) weinig voor.⁴

In hun invloedrijke studie naar de spreiding van jeugddelinquentie in Chicago (en andere steden) vonden Shaw en McKay (1942, 1969 rev. ed.) dat jeugdigen met politie- en justitiecontacten niet gelijkelijk over de stad verdeeld waren, maar dat hun relatieve aantal samenhang met de afstand van hun woonplaats tot het centrum.⁵ De

3. De kennisvorming in de criminologie wordt -in zijn algemeenheid- wellicht enigszins vertekend door de nadruk op studies in stedelijke gebieden. Meer onderzoek in rurale gebieden is gewenst om bestaande kennis kritisch te toetsen.

4. In de Anglo-Saksische literatuur is een discussie gevoerd over de vraag wat een buurt nu eigenlijk is (Leighton, 1988). Men heeft het dan niet over 'neighborhoods', maar over 'communities'. Onder die noemer gaan vaak zeer uiteenlopende concepten schuil, zoals (administratief gedefinieerde) territoriale gebieden, bevolkingsaggregaten e.d. Leighton stelt dat traditioneel de aanwezigheid van een drietal elementen als noodzakelijk wordt beschouwd voor het buurtconcept: er moet sprake zijn van een territoriale eenheid, een sociale-interactiestructuur en gezamenlijk gedeelde normen en waarden. Het eerste element kan in dichotome termen worden gedefinieerd, voor de overige twee elementen geldt dat alleen een polytome interpretatie zinvol kan zijn. In Nederland bestaat de CBS-buurtindeling. Een voordeel van deze indeling is dat administratieve en sociale scheidslijnen doorgaans overlappen, een nadeel is echter dat de eenheden soms vrij groot zijn, waardoor met name bij grotere buurten sprake kan zijn van meerdere, van elkaar verschillende, homogene subbuurten. In dat geval kan de CBS-buurt eigenlijk niet meer worden beschouwd als een secundaire collectiviteit.

5. Deze conclusie bereikten zij voor Chicago op basis van gegevens betreffende politie-arrestaties, contacten met de rechterlijke macht en veroordelingen. Deze drie bronnen tonen een overeenkomstig beeld; de onderlinge, bivariate correlaties liggen tussen .81 en .97.

meeste jeugddelinquenten woonden in buurten direct grenzend aan het centrale zakendistrict in het centrum van de stad. De auteurs verklaren deze spreiding aan de hand van -algemeen geachte-groeiprocessen in Amerikaanse steden. Hierbij maken zij gebruik van Burgess' zonale theorie (1925), die stelt dat de stad groeit volgens een patroon van concentrische cirkels; de groei vindt niet alleen plaats aan de randen, maar ook van binnenuit, doordat het zakencentrum zich uitbreidt naar de omliggende buurten. Dit groeiproces van binnenuit veroorzaakt dat buurten in verschillende zones zich fysiek en sociaal gedifferentieerd ontwikkelen, waarbij buurten die zijn gesitueerd in de directe omgeving van het zakencentrum worden gekenmerkt door een overgang van woon- naar industriële en commerciële functies. Deze overgang brengt een aantal processen op gang, die ertoe leiden dat in deze buurten relatief veel jeugddelinquenten wonen.

Hoewel de bevinding dat criminaliteitsverschijnselen afnemen naarmate men verder van het centrum verwijderd is, in eerste instantie werd bevestigd, verschenen later studies die het algemene karakter van deze bevinding in twijfel trokken. De twijfels hadden onder andere betrekking op de door Shaw en McKay gebruikte bronnen, waarbij geredeneerd werd dat de spreiding van jeugddelinquenten, zoals deze zich voordeed op basis van politie- en justitieregistraties, vooral veroorzaakt zou worden door een gedifferentieerde vervolgingspraktijk; de cijfers zouden geenszins een compleet beeld kunnen geven van de spreiding van het totaal aantal jeugddelinquenten, omdat een groot deel van alle delicten en een nog groter deel van de delinquenten niet ontdekt worden. Kritiek kwam ook op het veronachtzamen van het onderscheid tussen woonbuurt en pleegplaats.⁶ Dat de zonetheorie bijna nooit in zijn geheel kon opgaan voor iedere stad, vanwege enerzijds natuurlijke belemmeringen zoals de aanwezigheid van waterwegen en spoorlijnen en anderzijds historische ontwikkelingen, was Burgess al bekend.

In Engeland -en ook elders- verschenen studies waarin de inzichten van Shaw en McKay werden verfijnd en ten dele herzien. In hun studie naar criminaliteitsverschijnselen in Sheffield stellen Baldwin en Bottoms (1976) vast dat het er in eerste instantie inderdaad op lijkt dat de spreiding van delicten varieert met de afstand tot het centrum, maar ze waarschuwen tegelijkertijd dat dit weliswaar in zijn algemeenheid geldt, maar niet voor alle delictsoorten afzonderlijk.

6. Dit was, ons inziens, onterechte kritiek. Shaw en McKay hadden niet de bedoeling de spreiding van delicten te verklaren, maar enkel de spreiding van delinquenten.

Bovendien, en dit lijkt cruciaal, stellen zij zichzelf de vraag waaraan je criminaliteitsverschijnselen moet relateren om een goed inzicht in de spreiding te krijgen. Zij verwerpen de methode om delicten te relateren aan bevolkingsaantallen, omdat deze tot aanzienlijke vertekeningen kan leiden; zo stroomt het centrum doorgaans vol met mensen uit andere buurten en steden en lopen de woonbuurten overdag min of meer leeg door mensen die elders gaan werken. Bovendien heeft het centrum doorgaans veel meer gelegenheden te bieden voor specifieke delicten. De auteurs gebruiken derhalve een alternatieve basis voor het indexeren van criminaliteit in een gebied (gelegenheden: 'landuse') en concluderen vervolgens dat de 'afstand-tot-het-centrumthese' niet in alle gevallen houdbaar blijkt.⁷

Behalve naar spreiding van delicten keken Baldwin en Bottoms (1976) ook naar spreiding van bekende daders. Deze volgt geenszins het patroon zoals beschreven door Shaw en McKay en de auteurs wijten dit aan het feit dat in Engelse steden de woningmarkt anders functioneert dan in Amerikaanse steden; minder volgens het principe van de vrije markt en meer allocatie van woningen door de overheid. Ze vinden sterke relaties tussen de samenstelling van het woningbestand en de aanwezigheid van daders; het aandeel van huurwoningen in de laagste prijsklassen op het totale woningenbestand blijkt een goede predictor voor de aanwezigheid van jeugdige daders. Overigens nemen ze de kritiek op Shaw en McKay, dat woonbuurt en pleegplaats niet dezelfde hoeven zijn, niet helemaal over. Voor de jeugdige daders constateren ze dat circa driekwart het delict binnen een straal van anderhalve kilometer van de eigen woning pleegt. Dit resultaat blijft vrij constant indien wordt gecontroleerd voor type delict en achtergrond van de dader. Volwassen daders zijn echter mobieler, zo stellen de auteurs, maar ook bij die groep blijkt dat nog een zeer groot aantal delicten in de directe woonomgeving wordt gepleegd.

In tegenstelling tot het buitenland -met name Engeland en de Verenigde Staten- is in Nederland relatief weinig onderzoek gedaan naar stedelijke spreiding van criminaliteit. In 1940 en 1949 verschenen criminografische studies van respectievelijk Utrecht (Jens 1940) en Nijmegen (en omgeving; Van Rooij 1949), maar daarna gebeurde er lange tijd weinig op dit terrein. Een aantal jaren later werden in dezelfde steden opnieuw criminografische studies verricht. Begin jaren zeventig schreef Fiselier (1971) een criminografie van Nijmegen en eind jaren tachtig werd -in het kader van het beleidsplan 'Samenleving en Criminaliteit' (1985)- opnieuw een

7.Zie over deze kwestie ook Boggs (1965), Harries (1981) en Clarke (1984).

criminografische studie van de stad Utrecht gemaakt (Hesseling 1986). Bij de toegenomen aandacht in met name beleidskringen voor lokale omstandigheden waaronder criminaliteit plaatsvindt, zie bijvoorbeeld bovengenoemd beleidsplan, is de wetenschappelijke interesse vooralsnog achtergebleven. Desalniettemin kunnen enkele interessante empirische studies en onderzoeksbesprekingen worden genoemd (bijv. Willemse 1989; Geerlof 1989; 1990; Fijnaut et al. 1991; Van Soomeren 1991; Hesseling 1992a/1992b, 1993).⁸

De resultaten van Nederlands onderzoek bevestigen in grote lijnen het Amerikaanse en Engelse onderzoek. Uit de criminografie van Utrecht blijkt dat er een sterke samenhang bestaat tussen de incidentie van criminaliteit in het algemeen en de afstand tot het centrum. Dit geldt vooral voor het gros van de vermogens- en geweldsdelicten. Vernielingen en winkeldiefstal vertonen een afwijkend patroon, maar de data voor deze delicten zijn volgens de auteur niet betrouwbaar (Hesseling 1986).⁹ Een hogere criminaliteitsdichtheid in de buitenwijken van de stad blijkt samen te hangen met de 'landuse' van die gebieden. Het blijkt te gaan om locaties met industriële en recreatieve functies.

Recentelijk, vanaf het midden van de jaren tachtig, is het onderzoek naar stedelijke criminaliteit meer nog dan voorheen in het centrum van de aandacht van zowel criminologen als geografen gekomen.¹⁰ Aan het begin van de jaren negentig zijn enkele langdurige onderzoeksprojecten gestart teneinde een beter inzicht te verkrijgen in de dynamiek van de stedelijke criminaliteit. Voorbeelden hiervan zijn het "Stockholm project" in Zweden (Wikström 1990) en het "Program on Human Development and Criminal Behavior" in de Verenigde Staten (zie Sampson 1993). Dit laatste project kan worden gezien als een ambitieuze replicatiestudie van het Shaw en McKay-onderzoek, waarbij men zowel op theoretisch, methodologisch en

8. Hier wordt met name bedoeld op interesse vanuit criminologische disciplines. Zoals we verderop zullen zien, zijn in Nederland wel een aantal geografen actief, met name op het raakvlak van bebouwing en criminaliteit.

9. Het aantal incidenten per buurt is gestandaardiseerd door het te relateren aan de oppervlakte. Evenals de onderzoekers in Sheffield, concludeerde Hesseling dat het wenselijker zou zijn te standaardiseren op het aantal potentiële doelwitten en daders, maar hiervoor ontbraken de gegevens.

10. Dit blijkt o.a. uit een aantal bundels die in korte tijd verschenen, zoals *Communities and Crime* onder redactie van Reiss en Tonry (1986), *The Social Ecology of Crime* onder redactie van Byrne en Sampson (1986a) en *Metropolitan Crime Patterns* onder redactie van Figlio, Hakim en Rengert (1986). Voor een bespreking van deze boeken, zie Laub (1987). In het Nederlandse taalgebied zijn het vooral geografen en bouwkundigen die zich met deze materie hebben bezighouden (in België o.a. Bruggeman 1991 en Colle 1991; in Nederland o.a. Van Wegen en Van der Voordt 1991; Elsinga en Wassenberg 1991; Priemus 1990 en De Waard en de Savornin Lohman 1990).

empirisch terrein vooruitgang wil boeken op voorgaande studies.

Deze inleiding begon met de vaststelling dat criminaliteitsverschijnselen niet gelijkelijk zijn gespreid over de geografische ruimte. Ook de spreiding van criminaliteitsverschijnselen binnen de stad vertoont, zoals we hebben gezien, grote verschillen tussen uiteenlopende locaties. De aanname bij onderzoek naar deze spreiding is, dat verschillen tussen locaties niet berusten op toeval, maar een patroonmatig karakter vertonen. Met andere woorden, in de spreiding zijn wetmatigheden te onderkennen. Waar het in deze beschouwing om gaat, is de vraag welke factoren de spreiding beïnvloeden.

De probleemstelling behelst derhalve de volgende vragen: (1) welke verklaringen kunnen worden onderscheiden voor de spreiding van criminaliteitsverschijnselen in de stad, (2) in hoeverre zijn deze verklaringen bevestigd dan wel weerlegd in empirisch onderzoek en (3) welke problemen en vooruitzichten kent het onderzoek naar stedelijke criminaliteit?

3. Typologie van verklaringen

3.1. Criminaliteit, structuurkenmerken en processen

De typologie van verklaringen die hier wordt gepresenteerd heeft tot doel bestaande theorieën, benaderingen en hypothesen op een zo overzichtelijk mogelijke wijze te presenteren, hetgeen betekent dat ze noodgedwongen versimpeld worden weergegeven. Twee opmerkingen vooraf dienen te worden gemaakt. Het is niet de bedoeling een historisch overzicht te verschaffen van de benaderingen die worden besproken. Hierover bestaat voldoende literatuur (zie onder andere genoemde bundels in noot 10). De nadruk in de bespreking van de diverse benaderingen ligt op de belangrijkste theoretische uitgangspunten en hypothesen en de mate waarin deze in recent onderzoek -vanaf circa begin jaren tachtig- bevestigd dan wel weerlegd zijn; bedoeld wordt derhalve een overzicht van de stand van zaken. Een tweede opmerking vooraf betreft de selectie van theoretische benaderingen. Wanneer we verschillen in het vóórkomen van criminaliteitsverschijnselen op bepaalde locaties willen verklaren, gaat het om de verklaring van geaggregeerde fenomenen. Theorieën die criminele fenomenen slechts op individueel niveau verklaren, zoals biologische en psychologische theorieën, zijn derhalve niet aan de orde.

Wanneer we de spreiding van criminaliteit in de stad willen

verklaren, is allereerst de vraag aan de orde welke fenomenen we precies willen verklaren. In de inleiding bleek reeds dat delicten en daders niet gelijkelijk over de stad verspreid hoeven zijn. Naar ons idee zijn er drie gerelateerde fenomenen die doorgaans -maar niet altijd duidelijk onderscheiden- aan de orde zijn in verklaringen van stedelijke criminaliteit. Dit zijn spreiding van delicten, spreiding van daders naar herkomst (woonbuurt) en spreiding van slachtoffers naar herkomst (woonbuurt).¹¹ In sommige theorieën blijft de verklaring beperkt tot de spreiding van één van deze verschijnselen, andere pretenderen meerdere fenomenen tegelijkertijd te verklaren. Een tweede vraag betreft het niveau waarop de spreiding verklaard wordt. Zoals in de inleiding al werd gesteld, zijn buurten doorgaans de eenheid van analyse. Daar zullen we ook hier van uitgaan, waarbij aangetekend zij dat verklaring en/of toetsing zich niet altijd tot dit niveau beperken.

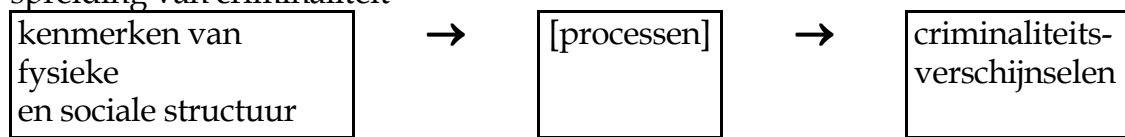
Zoals bepaald komen voor verklaring alleen theorieën in aanmerking die de oorzaken van de verschillende fenomenen (ook) buiten het individu plaatsen.¹² Deze theorieën kunnen grofweg worden onderscheiden in *proces-* en *structuurtheorieën*. Bij procestheorieën ligt de nadruk op de wijze waarop gebeurtenissen tot stand komen; de *ontwikkelingsgang* die tot een bepaalde uitkomst leidt, staat centraal. Te denken valt bijvoorbeeld aan uitkomsten van sociale processen zoals de overdracht van normen en waarden. Ook handelingen en beslissingen van individuen kunnen worden begrepen en verklaard in procestermen, bijvoorbeeld het proces dat leidt tot de beslissing van een individu om een delict te plegen. Bij structuurtheorieën staan de *omstandigheden* oftewel de kenmerken van de context centraal. Procesbenaderingen waarin geen gebruik wordt gemaakt van structurelementen zijn in de geografische criminologie zeer schaars, hetgeen uiteraard niet verwonderlijk is, omdat het te verklaren fenomeen -de spreiding van criminaliteit- per definitie contextgebonden is. Structuurtheorieën kunnen grofweg worden onderscheiden in benaderingen die de nadruk leggen op respectievelijk sociale en fysieke omstandigheden (structuren). Deze verklaringen bevatten weliswaar ook vaak proceselementen, maar alleen als interveniërende variabelen in een causaal schema. In schematische vorm zien de meeste verklaringen er dan ook als volgt uit:¹³

11. Bij deze driedeling blijft de herkomst van slachtoffers en daders die van buiten de stad komen buiten beschouwing.

12. Het gaat om verklaringen waarin *in ieder geval* contextuele factoren een rol spelen. Dit betekent niet dat er geen factoren op het individuele niveau in de verklaring opgenomen mogen zijn.

13. Er bestaat een uitgebreid debat over de vraag hoe sociale structuur en culturele processen zich

Figuur 1: Algemene structuur van causale verklaringen aangaande stedelijke spreiding van criminaliteit

Aangezien sociale- en fysieke-structuurkenmerken als belangrijkste verklarende variabelen naar voren komen, zal de aandacht vooral hiernaar uitgaan. Welke kenmerken worden genoemd en hoe deze kenmerken worden geconceptualiseerd en geoperationaliseerd, zal in paragraaf 4 aan de orde komen. Figuur 2 geeft een overzicht van de te verklaren verschijnselen en de genoemde structuurkenmerken. De theoretische benaderingen zijn gepositioneerd ten opzichte van zowel het te verklaren fenomeen als het type factoren waarmee wordt verklaard. Het gaat om een 'ideaaltypische' indeling, omdat in de onderzoekspraktijk vele mengvormen voorkomen.

Figuur 2: Structurele verklaringen voor stedelijke spreiding van criminaliteit

Verklaring van:	Verklaring door:	
	nadruk op spreiding van kenmerken sociale structuur	nadruk op spreiding van kenmerken fysieke structuur
spreiding van daders naar woonbuurt	X	
spreiding van slachtoffers naar woonbuurt	X	X
spreiding van delicten naar pleegplaats		X

De kruisjes in figuur 2 geven globaal aan hoe in de literatuur structuurkenmerken worden gekoppeld aan de spreiding van daders, slachtoffers en delicten. Alvorens in te gaan op een bespreking van deze structuurkenmerken en hun relatie tot de spreiding van verschillende criminaliteitsverschijnselen, worden eerst enkele gangbare verklaringen besproken om deze kenmerken

tot elkaar verhouden. Centraal staat de vraag of culturele veranderingen leiden tot veranderingen in de sociale structuur of andersom. De uitkomst van dit debat is onbeslist te noemen. Blijkens het schema gaan de meeste verklaringen er vanuit dat omstandigheden bepalen hoe (culturele) processen verlopen. Een interessante verhandeling over deze materie in relatie tot de criminologische theorievorming is te vinden bij Kornhauser (1978, p. 1-20).

te koppelen aan de verschillende criminaliteitsverschijnselen. In termen van figuur 1 gaat het om explicitering van de interveniërende processen.

3.2. Procesverklaringen

Ten aanzien van de verklaring van *daderschap* in buurten kunnen twee typen verklaringen worden onderscheiden: de 'sociale-desorganisatiebenadering' en de 'culturele-deviantiebenadering'. Kornhauser (1978) definieert deze benaderingen als volgt:

Social disorganization refers to the relative lack of articulation of values within culture as well as between culture and social structure. Cultural deviance refers to conduct which reflects socialization to subcultural values and derivative norms that conflict with law. (...) Social disorganisation theory contains two variants: strain models and control models. Strain models focus on the consequences of social disorganisation for the production of pressures to engage in delinquency. Strain is defined as the frustration of needs or wants and is indicated by a discrepancy between aspiration and expectation. Delinquent acts are motivated by the frustrated grants they gratify. (...) Control models assume that strain is relatively constant across persons, for wants can be gratified only at the cost of foregoing the gratification of other wants, so that everyone has unfulfilled wants. Since nonnormative means usually provide quicker and easier routes to such gratification, everyone has sufficient motivation to delinquency. Hence delinquency is an omnipresent vulnerability, the resort to which is a function not of frustrated wants but of the ratio of its costs to its benefits. Thus differential vulnerability to delinquency is determined by variation in the strength of social controls, the sum of which account for the net costs of delinquency. (p. 21-24).

'Sociale desorganisatie' is in het verleden op zeer uiteenlopende manieren geconceptualiseerd. Deze onduidelijkheid heeft kritiek opgeroepen (zie hierover o.a. de discussie van Baldwin en Bottoms 1976, p. 187 en Bursik 1988, p. 526-532). Om de causale keten helder te laten zijn, is het derhalve nodig enige afbakening aan te brengen in de wijze waarop de term sociale desorganisatie wordt gebruikt. Gezien de misverstanden en problemen die het gebruik van deze term met zich mee heeft gebracht, lijkt het verstandig sociale desorganisatie te definiëren in *structurele* termen en te gebruiken ter aanduiding van een situatie waarin sprake is van geringe samenhang (cohesie) in de sociale structuur. Deze structurele conditie kan van invloed zijn op zowel de ontwikkeling van 'strain'

bij individuen als op het dysfunctioneren van controleprocessen.

Kornhauser (1978) onderscheidt vier vormen van sociale controle: interne en externe controlemechanismen en directe en indirecte controlemechanismen. Directe interne controle komt voort uit socialisatieprocessen. Directe externe controle heeft betrekking op direct en doelbewust toezicht ter voorkoming, afschrikking of waarneming van afwijkend gedrag. Indirecte interne controle heeft betrekking op belangen die iemand heeft om zich te conformeren. Deze belangen komen voort uit het hebben van bevredigende sociale relaties met andere, conformerende individuen. Indirecte externe controle, tenslotte, heeft betrekking op de mate waarin collectiviteiten in staat zijn rolrelaties in stand te houden, waarmee conformering aan groepsnormen door individuele leden kan worden bereikt.

In de sociale-desorganisatiebenadering, vaak toegepast om criminaliteitsverschijnselen op buurtniveau te verklaren, worden voornamelijk processen van indirecte externe controle centraal gesteld. De gangbare verklaring is, dat sociaal-structurele kenmerken van een buurt, zoals de sociaal-economische situatie, de stabiliteit en de heterogeniteit van de sociale structuur, van invloed zijn op de sociale cohesie (ook een structuurkenmerk). Naarmate een buurt over minder hulpbronnen kan beschikken, er sprake is van grote heterogeniteit in de samenstelling van de bevolking en de buurt tevens wordt gekenmerkt door een hoge migratiegraad, zal de sociale cohesie afnemen. De verminderde samenhang heeft tot gevolg dat intermediaire organisaties, zoals verenigingen en vrijwilligersorganisaties, niet tot bloei kunnen komen, waardoor processen van indirecte externe controle op het buurtniveau hun effectiviteit verliezen. De buurt is, door het gebrek aan samenhang, niet meer in staat de leden aan zich te binden; met andere woorden, het collectief ziet geen kans meer bindende rolvoorschriften aan haar leden op te leggen. Hierdoor zullen meer individuen, met name jongeren, overgaan tot regelovertredend gedrag.¹⁴ Hoewel Kornhauser (1978) erop gewezen heeft dat de hier beschreven processen niet alleen de indirecte externe controle op buurtniveau aantasten, maar ook andere vormen van controle, heeft dit weinig weerklank gevonden in het onderzoek. De nadruk die Hirschi heeft gelegd op processen van indirecte interne controle (bindingentheorie; 1969) en later (met Gottfredson) op directe interne controle ('low selfcontrol'-theorie; 1990) is nauwelijks terug te

14. Deze uiteenzetting is een vereenvoudigde weergave van de theorie. Een goede en meer complete analyse van de sociale-desorganisatietheorie is te vinden bij Kornhauser (1978).

vinden in het buurtonderzoek. Alleen de betekenis van instituten als familie en school om jongeren aan de samenleving te binden, komt hier en daar aan de orde. De rol van andere intermediaire organisaties in de buurt blijft goeddeels buiten beeld, terwijl de sociale-desorganisatiebenadering veronderstelt dat met name deze organisaties een brug vormen naar de totstandkoming van effectieve controlemechanismen in een buurt.

Een aparte plaats wordt ingenomen door onderzoek waarin mechanismen van directe externe controle centraal staan. Hier gaat het om de vraag in hoeverre allerlei vormen van direct toezicht, bewaking, zichtbaarheid van doelwitten en dergelijke van invloed zijn op het plaatsvinden van delicten (en dus slachtofferschap). Voor een belangrijk deel wordt de werking van deze controlemechanismen gekoppeld aan aspecten van de fysieke structuur. Ten dele worden deze mechanismen echter ook teruggevoerd op kenmerken van de sociale structuur. Door een gebrek aan sociale cohesie is het aantal face-to-face interacties in een buurt beduidend minder dan in buurten met een behoorlijke sociale samenhang. Omdat iedere face-to-face interactie in sociale-controletermen kan worden beschouwd als een gebeurtenis waarin toezicht wordt uitgeoefend, zal het aantal regelovertredingen in buurten met een geringe sociale cohesie hoger liggen. Een zelfde redenering wordt gevolgd voor andere aspecten van de sociale structuur. Zo worden het aantal meerpersoonshuishoudens en het aantal werklozen in een buurt beschouwd als structurele kenmerken die een positieve invloed hebben op de directe externe controle, waardoor het aantal delicten in dergelijke buurten lager zal zijn dan in buurten met relatief veel éénpersoonshuishoudens en werkenden. Bedenk echter dat het hierbij gaat om een ander causaal mechanisme dan waarvan in de vorige alinea sprake was. Hier zijn niet de bindingen van een individu aan sociale eenheden aan de orde en het effect daarvan op potentieel daderschap, maar het effect van directe externe controle op de spreiding van delicten naar tijd, ruimte en soort. Het gebrek aan andere vormen van controle -en de invloed hiervan op potentieel daderschap- wordt impliciet of expliciet voorondersteld in deze benadering.

Met de bespreking van deze specifieke controlebenadering zijn we aanbeland bij verklaringen die zich voornamelijk richten op de spreiding van *delicten* en *slachtofferschap* in de stad. De opkomst van deze benaderingen hangt samen met de constatering dat daders niet alleen in hun eigen omgeving delicten plegen, maar ook

daarbuiten.¹⁵ Om de spreiding van delicten (en slachtofferschap) te kunnen verklaren, is het derhalve nodig verder te kijken dan de achtergronden van de dader. Een meer formeel argument luidt dat, de factoren die bepalen waar en hoe specifieke delicten totstandkomen wezenlijk verschillend zijn van factoren die potentieel daderschap beïnvloeden. Meer dan bij verklaringen van daderschap wordt hier dan ook de nadruk gelegd op factoren uit de fysieke omgeving. De verschillende namen waarachter de diverse benaderingen schuil gaan, maken dit duidelijk: ecologische benadering, geografische benadering, situationele benadering, omgevingsbenadering ('environmental criminology'), ruimtelijke benadering ('spatial perspective'), 'defensible space' benadering en gelegenheidsbenadering zijn alle aanduidingen die verwijzen naar het belang dat men hecht aan locatiekenmerken ter verklaring van criminaliteitsverschijnselen.

De vraag is aan de orde via welke processen kenmerken van de fysieke structuur worden gekoppeld aan het vóórkomen van delicten en slachtofferschap. Hiervoor werd reeds melding gemaakt van het feit dat mechanismen van directe externe controle vaak worden gekoppeld aan kenmerken van de fysieke structuur. In de zogenaamde 'defensible space' benadering -de term is een uitvinding van Newman (1973)- wordt gesteld dat kenmerken van de fysieke structuur, in het bijzonder de gebouwde omgeving, van invloed zijn op zowel directe als indirecte externe (sociale) controle en daarmee dus op het vóórkomen van delicten. Newman construeerde de facto een sociale-controleverklaring. In tegenstelling echter tot de sociale-desorganisatiebenadering, ligt in zijn verklaring niet de nadruk op factoren van de sociale structuur, maar op de invloed die uitgaat van de gebouwde omgeving: "Defensible space is a surrogate term for the range of mechanisms (...) that combine to bring an environment under the control of its residents." Newman noemt vier mechanismen die kunnen bewerkstelligen dat de bebouwde omgeving kan leiden tot minder criminaliteit. De bebouwing moet zodanig zijn dat bewoners een territoriaal bewustzijn ontwikkelen ten aanzien van hun directe omgeving (dit is het gevoel dat de ruimte van hen is), bebouwing moet het toezicht van burgers op de publieke ruimte maximaliseren, bebouwing moet voorkomen dat gebieden gestigmatiseerd raken, waardoor de perceptie kan ontstaan dat de bewoners kwetsbaar en geïsoleerd zijn en tenslotte moet

15. Eveneens een niet onbelangrijke factor bij de opkomst van deze studies is de ontwikkeling van het slachtoffersurvey in de jaren zeventig.

bebouwing worden gelocaliseerd in de omgeving van niet-bedreigende publieke gebieden, zoals kleine, drukbezochte parken, speeltuintjes e.d. Om dit te realiseren zou het bouwen van grote en hoge appartementencomplexen moeten worden beperkt, zou moeten worden gelet op plaatsing van ramen die uitzicht bieden op de publieke ruimte, zouden trottoirs niet gesepareerd dienen te worden van de autoweg et cetera. Newman doet een groot aantal suggesties, die naar zijn idee de potentie voor sociale interactie en toezicht (in Kornhauser's termen: indirecte en directe externe sociale controle) zullen doen toenemen en daarmee de aantrekkelijkheid van een gebied voor potentiële daders doet afnemen, omdat deze daders in toenemende mate drempels en risico's zullen percipiëren bij het plegen van een delict.

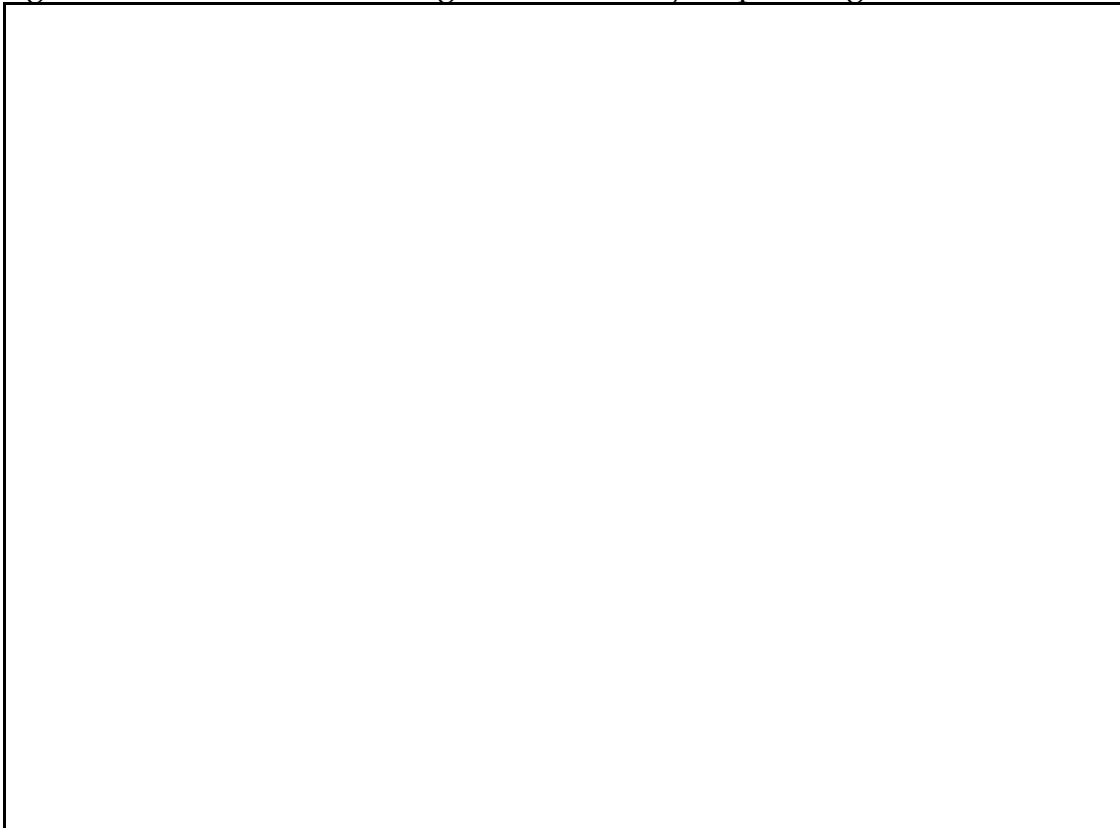
Terwijl Newman's benadering kan worden beschouwd in het verlengde van de sociale-desorganisatiebenadering (door zijn aandacht voor processen van sociale controle), gaat dit geenszins op voor een andere groep van benaderingen waarin fysieke-structuurkenmerken een belangrijke rol spelen. Dit zijn verklaringen waarin de totstandkoming van een delict wordt beschouwd in termen van een keuzeprocess bij de dader; niet het effect van fysieke-structuurkenmerken op sociale interactie is hier aan de orde, maar de invloed van deze kenmerken op de beslissing van een individu een delict te plegen. Clarke en Cornish (1985) laten zien dat veel van deze benaderingen in feite rationele-keuzetheorieën zijn:

Recent research in the ecological tradition (...) has inferred from the distribution of particular crimes that offenders make rational choices. For example on the basis of findings that it is the homes on the borderlines of affluent districts that are at most risk of burglary, Brantingham and Brantingham (1975) suggested that burglars preying on such districts will select the nearest of the suitable targets because escape may be easier and because they prefer to operate where they feel least conspicuous. Similar considerations of reducing risk and effort, minimizing inconvenience, and trading on familiarity explain other findings about the ecology of crime, such as that juvenile offenders seldom stray far from their immediate neighborhoods; that crime tend to be committed en route between an offender's place of residence and his habitual place of work or leisure; that offences tend to cluster along main roads; that neighborhoods with easily understandable 'grid' layouts tend to have higher rates of victimization than those with more 'organic' street layouts (...); and that offenders' 'images of the city' -their familiarity with its different parts or their perception of the differential ease or rewards of offending- correspond with observed crime patterns. (...) *Crime specific* studies of burglary, vandalism and shoplifting

(...) have shown that the vulnerability of particular targets can be explained largely on the basis of factors such as ease of opportunity, low risk, and high gain. (...) Studies of the *opportunity structure* for crime have shown that fluctuations in levels of offending reflect the supply of available opportunities. (1985, p. 153-154).¹⁶

Stedelijke spreiding van delicten wordt in deze zienswijze gekoppeld aan het idee dat de omgeving waarin een delict plaatsvindt, kan worden gedefinieerd in termen van kosten en baten; wat heeft de omgeving te bieden -in termen van gewenste 'goederen' of doelwitten- en welke kosten zijn verbonden aan het verkrijgen van deze 'goederen'. Deze kosten-batenverhouding zullen we voorlopig aanduiden als de 'gelegenheidsstructuur' van een buurt. In paragraaf 4.3.2 zullen we ingaan op de wijze waarop deze begrippen zijn uitgewerkt.

figuur 3: Overzicht verklaringen voor stedelijke spreiding van criminaliteit

Bovenstaande uiteenzetting is schematisch weergegeven in figuur 3. Bij spreiding van daders en slachtoffers wordt gedoeld op de spreiding naar woonbuurt. We zien de sociale en fysieke-structuurkenmerken als exogene variabelen in de verklarende

16. De literatuurverwijzingen in dit citaat zijn weggelaten. De cursiveringen zijn van de auteurs.

modellen. Culturele deviantie en strain zijn de sociale processen waarmee de spreiding van daders wordt verklaard. Sociale-controleprocessen worden gebruikt om zowel de spreiding van daders als delicten te verklaren. De afweging van kosten en baten, tenslotte, representeert de processen op het individuele niveau waarmee de spreiding van delicten wordt verklaard. De spreiding van slachtofferschap naar woonbuurt kan worden afgeleid uit de andere twee fenomenen: de mate waarin mensen slachtoffer worden in hun eigen buurt kan enerzijds samenhangen met het feit dat de buurt veel daders 'genereert', waarbij slachtofferschap dus veroorzaakt wordt door de nabijheid van daders (hypothese sociale-desorganisatiebenadering), anderzijds is het mogelijk dat de sociale en/of fysieke structuur veel delicten genereert ('defensible space'- en rationele-keuzebenadering).

Figuur 3 kan worden beschouwd als een voorlopige typologie van verklaringen; over de betekenis van de getrokken pijlen, maar meer nog over de betekenis van niet-getrokken pijlen, is nadere discussie mogelijk. Deze discussie zullen we opvatten in paragraaf 5, nadat we de staat van het empirisch onderzoek, in het bijzonder het onderzoek naar de invloed van de diverse structuurkenmerken, hebben besproken.

4. Resultaten van empirisch onderzoek: een stand van zaken

4.1. Uitgangspunt: het onderzoek van Shaw en McKay

Het in paragraaf 2 aangehaalde onderzoek van Shaw en McKay (1942, 1969) heeft, blijkens het grote aantal publikaties dat volgde, gewerkt als een katalysator voor onderzoek naar spreiding van stedelijke criminaliteitsverschijnselen (Wolfgang et al. 1975). Shaw en McKay zelf beperken zich in hun studie tot het verklaren van de spreiding van jeugddelinquenten naar woonbuurt. De hoge concentratie van jeugdige regelovertreders in buurten grenzend aan het centrum verklaren zij aan de hand van drie factoren, namelijk de fysieke status van de buurt, de economische status en de bevolkingssamenstelling. Bij fysieke status doelen de auteurs op drie gerelateerde fenomenen: de nabijheid van industriële en commerciële activiteiten, het aantal gebouwen in een buurt dat onbewoond of ongebruikt is (ten behoeve van sloop en renovatie) en de afname van de bevolking. Shaw en McKay constateren dat buurten die worden gekenmerkt door de nabijheid van industrie en commercie, doorgaans te maken hebben met het binnendringen

van deze activiteiten in de buurt, wat leidt tot een daling van de bevolking en fysieke achteruitgang van de buurt doordat panden leeg komen te staan. Deze ontwikkelingen dragen volgens de auteurs bij aan een algemene situatie waarin jeugdcriminaliteit kan plaatsvinden. Zij stellen met nadruk dat aan deze factoren op zichzelf geen causale betekenis kan worden toegekend.

De sociaal-economische status van een buurt wordt in het onderhavige onderzoek geïndiceerd door het aantal gezinnen dat is aangewezen op sociale bijstand, het gemiddelde huurniveau en het percentage huiseigenaren. Deze factoren blijken samen te hangen met het aantal jeugdige delinquenten in een buurt. Ook hier vragen de auteurs zich echter af in hoeverre aan deze factoren een directe causale werking moet worden toegekend. Zo constateren ze dat tijdens de economische recessie aan het begin van de jaren dertig, het percentage gezinnen dat een beroep deed op sociale bijstand vertienvoudigde, terwijl in dezelfde periode het niveau van het aantal jeugddelinquenten ongeveer gelijk bleef. Wel wordt een verband aangetroffen tussen het *relatieve* niveau van de sociaal-economische status en het aantal jeugddelinquenten in een buurt; in alle jaren waarop het onderzoek betrekking had, bleek het aantal jeugddelinquenten in buurten met de laagste sociaal-economische status het grootst.

De derde factor die wordt genoemd is de bevolkingssamenstelling, geoperationaliseerd door het aantal mensen in de buurt van buitenlandse komaf en het aantal gezinnen met een zwart gezinshoofd.¹⁷ Deze factor blijkt een significante samenhang te vertonen met het aantal delinquenten in de buurt, maar Shaw en McKay betwijfelen ook hier weer of de samenhang een causaal karakter heeft.¹⁸ Zij doen aanvullend onderzoek waaruit enkele interessante feiten naar voren komen. Zo bleek in gebieden met permanent hoge criminaliteitsratio's (ratio jeugdige delinquenten op totaal aantal jeugdigen), dat de bevolkingssamenstelling in ruim veertig jaar tijd volledig was veranderd. Verder nam men waar, dat jeugdigen die woonachtig waren in de binnenstadswijken aanzienlijk minder vaak met de rechter in aanraking kwamen nadat hun ouders waren verhuisd

17. Voor toelichting op deze enigszins vreemde constructie wordt verwezen naar Shaw en McKay (1969, p. 153).

18. Terecht concluderen Shaw en McKay dat aan structurele kenmerken op zichzelf geen causale interpretatie kan worden toegekend; het feit dat veel mensen verhuizen hoeft een jongere niet te bewegen tot delinquent gedrag. In een ander deel van hun studie gaan de auteurs dan ook uitvoerig in op de processen die leiden tot criminele motivatie bij jongeren en de wijze waarop deze gerelateerd zijn aan de sociale en fysieke structuur.

naar elders. Hun plaatsen werden ingenomen door jeugdigen wier ouders verhuisden naar de vrijgekomen locaties in de binnenstad. Ook viel op dat de delinquentieratio's van verschillende bevolkingsgroepen sterk varieerden naar omgeving en dat binnen een specifiek gebied de ratio's voor verschillende bevolkingsgroepen ongeveer gelijk waren. Al deze bevindingen brachten Shaw en McKay tot de overtuiging dat de relatie tussen bevolkingssamenstelling en aanwezigheid van jeugddelinquenten schijn is en wordt veroorzaakt door de ongelijke spreiding van verschillende sociaal-economische groepen over de stad.

In het onderzoek dat volgde op dat van Shaw en McKay kunnen twee hoofdlijnen worden onderscheiden. Enerzijds het onderzoek waarin de nadruk blijft liggen op spreiding van daders -en in mindere mate op spreiding van delicten en slachtoffers- en de relatie tot diverse kenmerken van de sociale structuur en anderzijds het onderzoek waarin met name het verklaren van de spreiding van delicten centraal staat in relatie tot kenmerken van de fysieke structuur. Deze twee invalshoeken waren al aanwezig in het werk van Shaw en McKay, maar zijn later meer uitgewerkt. In recent onderzoek wordt getracht beide perspectieven te integreren. We zullen de factoren die in beide benaderingen worden aangevoerd ter verklaring van criminaliteitsverschijnselen afzonderlijk bespreken.

In eerste instantie wordt geïnventariseerd welke kenmerken van de sociale en fysieke structuur van belang worden geacht en in hoeverre hypothesen omtrent relaties tussen deze kenmerken en spreiding van criminaliteitsverschijnselen zijn bevestigd. Hierbij wordt tevens gekeken naar de veronderstelde invloed van deze kenmerken op processen die leiden tot het vóórkomen van verschillende criminaliteitsverschijnselen. Ook deze hypothesen worden (op metaniveau) getoetst op hun empirische houdbaarheid.

4.2. Kenmerken van de sociale structuur

Auteurs die de effecten van sociale-structuurkenmerken bestuderen, stellen vaak -op grond van onderzoeksresultaten- dat deze niet alleen samenhangen met de spreiding van daders, maar ook met de spreiding van delicten en slachtoffers. Met name bij delicten die plaatsvinden in residentiële buurten van de stad, wordt niet zelden een overeenkomst aangetroffen in de herkomst van daders en slachtoffers, met andere woorden: daders plegen vaak delicten in hun directe woonomgeving, waarbij mensen die

daar woonachtig zijn slachtoffer worden. Deze auteurs maken dan ook onderscheid naar criminaliteit die plaatsvindt in woonbuurten en criminaliteit die plaatsvindt op locaties waar zich veel 'criminele gelegenheden' voordoen, zoals stadscentra, recreatiegebieden en dergelijke.

In de navolgende bespreking zullen diverse kenmerken van de sociale structuur worden besproken, maar de nadruk zal liggen op de sociaal-economische status, omdat deze factor een zeer prominente, maar tevens omstreden rol speelt in het onderzoek naar stedelijke criminaliteit. Bovendien stelt deze bespreking ons in staat zeer diverse aspecten van het onderzoek naar stedelijke criminaliteit te belichten.

4.2.1. Sociaal-economische status (SES)

Deze factor kan worden gedefinieerd als de mate waarin een sociale structuur -in dit geval een buurt- kan beschikken over hulpbronnen. Meestal wordt dit geïnterpreteerd in economische termen, maar in samenhang hiermee kan ook worden gesproken over sociale en politieke hulpbronnen. Sociale en politieke activiteiten vertonen immers een sterke relatie met economische mogelijkheden. Arbeid/beroep, inkomen/vermogen en opleiding zijn de meest gebruikte indicatoren voor dit concept.¹⁹ Het onderzoek naar de relatie tussen SES en criminaliteit is massief te noemen. Het resultaat van dit onderzoek is echter alles behalve eenduidig.²⁰

Het gebrek aan eenduidigheid kan met een aantal zaken in verband worden gebracht. Een eerste factor betreft de wijze waarop het begrip geoperationaliseerd wordt. Los nog van de uitgebreide literatuur over de specifieke relatie tussen werkloosheid en criminaliteit,²¹ bestaat discussie over de vraag of het SES-begrip in absolute versus relatieve of objectieve versus subjectieve termen moet worden geoperationaliseerd. Deze dimensies verwijzen achtereenvolgens naar het absolute welvaartsniveau, de mate van sociaal-economische ongelijkheid, het materiële welvaartsniveau en het beleefde welvaartsniveau ('relatieve deprivatie'). Daarnaast bestaat verschil van mening over de vraag of het hier in theoretisch

19. Bij onderzoek op buurtniveau gaat het om de gemiddelde waarden per buurt als optelling van individuele scores van bewoners/gezinnen.

20. Voor overzichten zie Tittle en Meier (1990, 1991), Patterson (1991), Hale en Sabbagh (1991), Weiss (1987), Chiricos (1987), Bernard en Vold (1986, p. 130-159), Williams (1984), Thornberry en Farnworth (1982).

21. Voor een overzicht zij verwezen naar een themanummer over deze kwestie van het *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 28, 4, 1991.

opzicht een nominale dan wel ordinale of intervalvariabele betreft. Met name marxistisch georiënteerde auteurs hebben betoogd dat een niet-nominale interpretatie van het SES begrip betekenisloos is. Een tweede complicatie komt voort uit het gebruik van verschillende bronnen. Resultaten van self-reportstudies bleken af te wijken van voorafgaande studies die waren gebaseerd op politiecijfers. (Short en Nye 1958; Hindelang, Hirschi en Weis 1978). Een derde complicerende factor betreft de verschillende niveaus waarop de relatie is onderzocht; landenvergelijkende studies leveren andere resultaten op dan studies op buurt- of individueel niveau.²² Een vierde, aan de vorige gerelateerde, factor betreft het te verklaren fenomeen. De relatie tussen SES en respectievelijk daderschap, slachtofferschap en het vóórkomen van delicten kan zeer verschillend zijn. Bovendien kan de relatie verschillend zijn voor uiteenlopende typen daders, slachtoffers en delicten. Een laatste factor betreft de modellering van de SES-criminaliteit relatie. Het toetsen van een direct (causaal) verband is weinig zinvol, omdat de interveniërende processen niet in kaart worden gebracht (zie figuur 1). Daarnaast blijkt vaak dat het effect afhankelijk is van de werking van andere factoren. Door deze factoren niet te modelleren kunnen interpretatiefouten ontstaan.

Deze kwesties maken het uitermate lastig de studies, waarin de SES-criminaliteitrelatie wordt onderzocht, te vergelijken. We beperken ons hier tot resultaten van recent onderzoek op buurniveau, waarbij de SES-criminaliteitrelatie werd onderzocht in een multivariate context. Deze studies geven een meer eenvormig beeld dan op basis van bovenstaande verwacht zou mogen worden.

Zowel Kornhauser (1978, p. 83-107) als Braithwaite (1979, p. 23-64) concluderen na uitvoerige bestudering van bestaand onderzoek, dat de sociaal-economische status van een buurt effect heeft op zowel geaggregeerde als individuele criminaliteit. Dat wil zeggen, dat in buurten met een lage SES niet alleen meer criminaliteit voorkomt, maar dat de relatie tussen individuele SES en criminaliteit er sterker is dan in buurten met een hoge SES. Braithwaite is echter voorzichtig:

Together, these studies lend some support in Western societies for the predictions that the impact on crime of being lower-class is greater for those living in lower-class areas than for the inhabitants of middle-class areas, and that cities which segregate their poor have higher crime rates. (...) However, to

22. Recente ontwikkelingen in de statistiek, met name de opkomst van multiniveau-analyses, maken het mogelijk de invloed van SES op criminaliteitsfenomenen tegelijkertijd op meerdere sociale niveaus te bestuderen. Dit zal het inzicht in de SES-criminaliteitrelatie vergroten. Zie o.a. Baerveldt (1991).

embark on a crime-reduction strategy of encouraging class-mix [jongeren met een lage SES plegen verhoudingsgewijs minder criminaliteit wanneer ze in 'middle-class'-buurten wonen. Deze bevinding zou pleiten voor een beleid waarin wordt gestreefd naar heterogeen samengestelde buurten, BR] on the strength of these findings would be premature. The support found for the association between class-mix and crime is far from unequivocal, and the need for further evidence is obvious. (1979, p. 171-172).

Kornhauser stelt dat, in tegenstelling tot de ecologische relatie, de individuele relatie tussen SES en criminaliteit hooguit als matig kan worden aangeduid. Dit is volgens haar echter in overeenstemming met de verwachting dat deze relatie wordt beïnvloed door de (buurt-)context.

Beide auteurs werken met een objectieve en relatieve definitie van SES. Zoals in het onderzoek van Shaw en McKay reeds duidelijk werd, vertoont het absolute welvaartsniveau geen relatie tot criminaliteitsontwikkelingen en is het zinvoller te werken met relatieve indices. Blau en Blau (1982) stellen de sociaal-economische ongelijkheid centraal in hun analyse van stedelijk geweld en concluderen dat in gebieden waar de sociaal-economische verschillen tussen groepen oplopen, de kans op gewelddadigheden toeneemt. Hoewel deze stelling niet zonder kritiek is gebleven (zie onder meer O'Brien 1983; Stack 1984; Williams 1984), lijken recente studies (zie verwijzingen in Messner en South 1986; Blau en Golden 1986) in meerderheid de relatieve interpretatie van het SES-concept te bestempelen als meest zinvol in de verklaring van criminaliteitsverschijnselen. Bij een relatieve interpretatie kan de SES van een buurt worden beschouwd als een indicator voor de positie van die buurt in de overkoepelende structuur (de stad).

Met betrekking tot het gebruik van verschillende bronnen komen zowel Kornhauser (1978) als Braithwaite (1979) tot de conclusie dat studies die gebaseerd zijn op politie- en justitiecijfers een lichte vertekening tonen in de richting van bevestiging van de SES-criminaliteitrelatie. Ze stellen echter beiden dat de gevonden relatie niet geheel kan worden toegeschreven aan "the biased operation of the criminal justice system" (Kornhauser 1978, p. 88). Ze demonstreren bovendien dat self-reportstudies een vertekening in de omgekeerde richting vertonen. Kornhauser wijst erop dat in deze studies vele factoren van invloed zijn op een zwakke of afwezige relatie tussen SES en criminaliteit. Zo is de variatie in gemeten SES en/of delinquentie vaak niet optimaal (de jongeren met de laagste SES zijn vaak ondervertegenwoordigd in de steekproef), er wordt vaak geen onderscheid gemaakt naar verschillende contexten (die,

zoals werd aangetoond, verschillende invloeden kunnen uitoefenen) en er worden zwakke indicatoren voor delinquentie gebruikt (trivialiteiten worden als delinquentie gemeten). In recente publikaties is de relatie tussen SES en criminaliteitsverschijnselen op het buurniveau -in meer of mindere mate- met verschillende bronnen bevestigd (met gebruik van slachtoffersurveys: Miethe en McDowall 1993; Massey et al. 1989; Smith en Jarjoura 1988, 1989; Sampson en Groves 1989; Sampson 1985; met gebruik van politiecijfers: Warner en Pierce 1993; Taylor en Covington 1988; met gebruik van self-report data: Figueira-McDonough 1993; Gottfredson et al. 1991; Sampson en Groves 1989).

De (ecologische) relatie tussen SES en criminaliteitsverschijnselen op buurniveau, met name dader- en slachtofferschap, is zeer vaak bevestigd. Interessanter is echter de vraag in hoeverre de SES van een buurt van invloed is op individueel delinquent gedrag of slachtofferschap. Het gaat dan in het bijzonder om de vraag in hoeverre de SES van een buurt iets toevoegt aan de verklaring van individueel gedrag, nadat is gecontroleerd voor SES en andere relevante kenmerken op het individuele niveau.²³ Braithwaite's (1979) voorzichtige conclusie was, dat het er op lijkt dat de SES van een buurt inderdaad een onafhankelijke invloed heeft op daderschap. Zijn voorzichtigheid betreft vooral het geringe aantal onderzoeken dat op dat moment gedaan is en de beperkingen van de gebruikte methoden. Ruim twaalf jaar later echter concluderen Gottfredson, McNeill III en Gottfredson (1991), dat er nog steeds weinig bekend is van de contextuele effecten van buurtkenmerken op individuele delinquentie:

Prior multilevel studies of area effects on delinquency, although provocative, have failed to produce consistent evidence of an area effect on individual delinquency. The studies leave open the questions of which area characteristics (disorganization or economic level) might influence

23. De vraag is met name ten aanzien van SES van belang, omdat het -in tegenstelling tot andere sociale structuurkenmerken zoals mobiliteit, dichtheid en cohesie- een factor is, die een tegenhanger op het individuele niveau kent. De SES van een buurt wordt immers bepaald door optelling van de scores van individuele personen of huishoudens in een buurt. Om de invloed van buurt SES op individuele delinquentie vast te stellen, is het derhalve noodzakelijk te controleren voor de SES op het individuele niveau, omdat anders de mogelijkheid bestaat dat causaliteit op een verkeerd niveau wordt verondersteld. Lazarsfeld en Menzel (1972) spreken van een analytisch kenmerk van een collectiviteit, indien de waarde op het kenmerk tot stand komt door een mathematische bewerking op een kenmerk dat behoort aan de leden van de collectiviteit. Met name bij het gebruik van dit type collectieve kenmerken dient men zich bewust te zijn van de complicaties die zich kunnen voordoen in de interpretatie van causale effecten. (Zie o.a. van den Eeden 1992, 1990, 1986; Hüttner 1986; Kelley en McAllister 1983).

delinquency, what might be the form of the effect (i.e., linear or nonlinear), and whether the area effect (if present) is due solely to the compositional characteristics of the area's inhabitants. (1991, p. 204).

In hun eigen onderzoek -door middel van vragenlijsten- onder ruim 3700 adolescenten in verschillende sociale gebieden (zgn. 'enumeration districts'; gebieden met gemiddeld 500 à 600 inwoners), komen Gottfredson c.s. (1991) tot de conclusie, dat er slechts in zeer geringe mate sprake is van een relatie tussen de SES van een gebied en het delinquente gedrag van individuen. Alleen voor jongens wordt een effect gevonden van ('area')-SES op individuele diefstal en vandalisme. Overigens is dit verband van een andere orde dan beschreven door Braithwaite; met name jongens in rijkere buurten rapporteren meer diefstal en vandalisme; "Higher SES males engage in slightly *less* crime than do their counterparts, but males living in high SES areas engage in slightly *more* criminal behavior than their counterparts in lower SES areas." (1991, p. 215). Hiervoor zijn twee verklaringen denkbaar. Allereerst een 'relatieve deprivatie'-verklaring, die stelt dat jongeren met een lage SES in hoge SES buurten meer criminaliteit zullen plegen als gevolg van de als onrechtvaardig ervaren verschillen. Dit resultaat werd gevonden door Johnstone (1978). Deze verklaring gaat volgens de auteurs echter niet op, omdat er in hun onderzoek geen interactie-effect tussen buurt SES en individuele SES wordt aangetroffen; individuen met een lagere SES plegen iets meer criminaliteit dan individuen met een hogere SES, ongeacht de woonbuurt. De auteurs verklaren het fenomeen (post hoc) door de aanwezigheid van meer doelwitten in rijkere buurten. Uiteindelijk moeten ze echter constateren dat niet meer dan twee procent -en waarschijnlijk minder dan één procent- van de variantie in individuele delinquentie verklaard kan worden door contextuele (buurt) factoren! Na het beschouwen van deze en ook andere onderzoeksresultaten, concluderen de auteurs dan ook: "The results of every multilevel study relating individual delinquency to measures of area characteristics imply that most of the variability among individuals must have sources other than differences in the communities they inhabit."²⁴

In tegenstelling tot het effect van buurtkenmerken op individuele delinquentie, zijn in het onderzoek naar de relatie tussen buurtkenmerken en individueel slachtofferschap wel relaties

24. Voor de volledigheid wordt hier opgemerkt dat in een studie van Simcha-Fagan en Schwarz (1986), die door Gottfredson et al. wordt aangehaald, weliswaar ook geen direct effect werd gevonden van buurtkenmerken op individuele delinquentie, maar wel een indirecte invloed via socialisatieprocessen.

gevonden tussen sociaal-economische buurtindicatoren en de kans op slachtofferschap. Dit resultaat is met name gevonden voor slachtofferschap van inbraak. Op basis van een analyse van de 'British Crime Survey' van 1982 (N=10.905) vinden Sampson en Wooldredge (1987), dat "In general burglary victimization was related to age, household family type, and guardianship. Independent of the micro-level effects, burglary risk increased directly with community family disruption, percentage of singles, unemployment and housing density, with the latter two factors having very large effects." Miethe en McDowall (1993) onderzoeken hoe individueel slachtofferschap samenhangt met individuele (lifestyle)factoren en contextuele (buurt)factoren. Zij komen tot de conclusie dat de belangrijkste contextuele factor in de verklaring van slachtofferschap -van zowel vermogens- als geweldsmisdrijven- de sociaal-economische status van een buurt is. Daarnaast vinden zij dat deze factor tevens van invloed is op relaties van een lager niveau. Zo zijn de mate van toezicht en de aanwezigheid van aantrekkelijke doelwitten belangrijke factoren die het inbraakrisico beïnvloeden. In deze studie werd echter alleen een effect gevonden in de hogere SES buurten. In de buurten met een lage SES was nauwelijks sprake van een effect, met andere woorden in deze buurten heeft meer toezicht nauwelijks invloed op (het terugdringen van) slachtofferschap van inbraak.

Samenvattend kan worden gesteld dat de SES-criminaliteitrelatie op het buurniveau royaal empirisch is bevestigd, maar dat het contextuele effect van SES op individueel crimineel gedrag vooralsnog niet is aangetoond. De sociaal-economische status van een buurt kan echter van invloed zijn op andere sociale-structuurkenmerken, die op hun beurt wel van invloed zijn op individuele delinquentie. Deze kenmerken zullen we nu doornemen, waarbij tevens de relatie zal worden besproken tussen deze kenmerken en sociale processen die van invloed worden geacht op delinquentie en het plaatsvinden van delicten.

4.2.2. Overige kenmerken van de sociale structuur

Centraal in het onderzoek staat -in navolging van Shaw en McKay (1942, 1969)- de invloed van sociale desorganisatie op ouderschap en -in mindere mate- het plaatsvinden van delicten. Ondanks conceptuele onduidelijkheden en verschillen in operationalisering, kan worden gesteld dat de invloed van sociale cohesie -gedefinieerd als de mate waarin buurtbewoners onderlinge sociale samenhang vertonen, bindingen met elkaar hebben-, op criminali-

teitsverschijnselen empirisch zeer vaak bevestigd is.²⁵

Interessant is echter de vraag welke sociaal-structurele kenmerken van invloed zijn op de sociale cohesie in een buurt. Shaw en McKay (1942, 1969) stelden dat de culturele (of etnische) heterogeniteit van de bevolking en de mate waarin zich veranderingen voordoen in de samenstelling van invloed zijn op de bindingen van bewoners. Met andere woorden, homogeniteit en stabiliteit in de samenstelling van de sociale structuur bevorderen sociale cohesie, waardoor mechanismen van sociale controle kunnen functioneren die een criminaliteitsremmend effect hebben.²⁶ Naarmate in een buurt de omloopsnelheid van de bevolking toeneemt, zal het voor iedereen in die buurt moeilijker worden duurzame relaties aan te knopen met andere buurtbewoners. De aanwezigheid van verschillende bevolkingsgroepen kan remmend werken op sociale integratie, doordat mensen letterlijk en/of figuurlijk elkaars taal niet spreken. In onderzoek naar criminaliteit op buurtniveau is vele malen een verband gevonden met deze twee kenmerken.²⁷ Hierbij moet echter worden opgemerkt dat het in veel gevallen gaat om onderzoek naar *directe* relaties tussen deze structuurkenmerken en criminaliteitsverschijnselen, terwijl Shaw en McKay een indirecte invloed veronderstelden. Hetzelfde geldt overigens voor de sociaal-economische status (SES) van een buurt. We zagen in de vorige paragraaf dat vele malen een direct verband is gevonden tussen SES en criminaliteit op het buurtniveau. De sociale-desorganisatiebenadering veronderstelt echter ook hier geen direct, maar een indirect verband. In buurten met een lage SES ontbreekt het aan sociale en economische hulpbronnen om het sociale leven te institutionaliseren, waardoor weinig of geen intermediaire organisaties -zoals verenigingen, belangengroepen e.d.- ontstaan, die in staat zijn bewoners aan elkaar en (dus) aan de buurt te binden. Een gebrek aan hulpbronnen vormt aldus een structurele beperking bij

25.Zie o.a. Miethe, Hughes, McDowall (1991), Gottfredson, McNeill III en Gottfredson (1991), Sampson (1991), Sampson en Groves (1989), Smith en Jarjoura (1988) en Crutchfield, Geerken en Gove (1982).

26.De begrippen heterogeniteit en stabiliteit zijn als zodanig niet terug te vinden bij Shaw en McKay, maar kunnen als een veralgemenisering van hun ideeën worden beschouwd.

27.Zie de literatuurverwijzingen in noot 23. Ten aanzien van de factor mobiliteit kan worden opgemerkt dat het geen noodzakelijke, maar waarschijnlijk wel een voldoende voorwaarde is voor afnemende of gebrekkige sociale cohesie en daarmee voor de aanwezigheid van criminaliteitsverschijnselen. Bottoms en Wiles (1986) tonen aan dat ook buurten met zeer stabiele populaties zeer hoge criminaliteitscijfers te zien kunnen geven. Een belangrijke factor die de mobiliteit in oude stadswijken in de hand werkt is de stadsvernieuwing, die niet alleen voor een constante verhuistroom zorgt, maar wellicht ook voor selectieve in- en uitstroom.

het tot stand brengen van sociale samenhang.²⁸

Naast de 'traditionele' factoren uit de sociale-desorganisatiebenadering, kunnen nog een tweetal sociale-structuurkenmerken worden genoemd, die in later onderzoek naar voren zijn gebracht als mogelijk relevant. Het eerste kenmerk betreft de dichtheid van de sociale structuur, waarmee wordt bedoeld het aantal mensen dat op een bepaalde oppervlakte leeft (bevolkingsdichtheid; zie o.a. Booth et al. 1976).²⁹ Het tweede kenmerk betreft familie-desorganisatie. Gove, Hughes en Galle (1979) stellen dat populatiedichtheid schadelijke gevolgen heeft voor mensen. Met name de 'overbevolking' in huis -een groot aantal mensen per wooneenheid-, heeft 'pathologische' effecten op individuen, zo stellen zij. De auteurs menen dat mensen in een dergelijke situatie een overdaad aan sociale stimulatie en een gebrek aan privacy ervaren. Hun onderzoek toont aan dat dit inderdaad het geval is en dat deze ervaringen tal van gevolgen hebben zoals "physical withdrawal, psychological withdrawal, a lack of effective planning behavior and a general feeling of 'washed out'" (1979, p. 78). Verder wordt een verband aangetoond met zwakke mentale gezondheid, gebrekkige sociale relaties in huis, verwaarlozing van kinderen, fysieke verwaarlozing en gebrekkige sociale relaties buitenshuis. Crimineel gedrag wordt door deze auteurs als zodanig niet genoemd, maar kan aan het rijtje worden toegevoegd, omdat genoemde processen leiden tot terugtrekking van het individu en onttrekking aan sociale controle, hetgeen criminele gedragingen in de hand werkt. Sampson (1983) wijst erop dat de literatuur aangaande deze kwestie tegenstrijdige resultaten laat zien. Zo haalt hij het onderzoek aan van Shichor et al. (1980), die juist een negatieve relatie vindt tussen sociale dichtheid en bepaalde geweldsmisdrijven (mishandeling). Dit wordt verklaard vanuit de stelling dat de aanwezigheid van een groot aantal mensen in een gebied de mogelijkheden tot sociale controle juist vergoot. Ondanks het beperkte onderzoek en de wisselende resultaten, lijkt bevolkingsdichtheid, uitgedrukt als aantal personen per kamer, een relevante factor. Een verband tussen de tijd die jongeren buitenshuis doorbrengen en de mate waarin men zich thuis kan terugtrekken of over een privé-ruimte kan beschikken is aannemelijk. Dit verschil kan op zeer verschillende manieren doorwerken in de richting van mogelijk crimineel gedrag.³⁰

28.De termen sociale cohesie, sociale integratie en sociale samenhang worden hier door elkaar gebruikt.

29.In de volgende paragraaf zullen we zien dat er ook nog een fysieke representant bestaat in de vorm van woningdichtheid.

30.Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan het gegeven dat jongeren op straat in een minder

Met name Kornhauser (1978) en Sampson (1985, 1986) hebben gewezen op de rol die gezinnen spelen bij de totstandkoming van een netwerk van (sociale) controle. Twee processen worden hierbij onderscheiden. Het ene proces heeft betrekking op de participatie vanuit gezinnen aan het gemeenschapsleven. De participatie vanuit gedesorganiseerde gezinnen is doorgaans gering, zodat het ontstaan en voortbestaan van intermediaire organisaties -die een sociaal integrerende functie vervullen- bemoeilijkt wordt.³¹ Daarnaast stelt Sampson (1986) dat in buurten met een 'cohesive family structure' ouders niet alleen verantwoordelijkheid nemen voor de gedragingen van hun eigen kinderen, maar ook voor die van anderen in de buurt. Er wordt, met andere woorden, een 'gezinsoverstijgend' effect verwacht; in buurten met veel gedesorganiseerde gezinnen zullen niet alleen de kinderen uit deze gezinnen een grotere kans hebben om tot crimineel gedrag te komen, maar ook de kinderen uit andere -niet gedesorganiseerde- gezinnen, omdat de controle op hen geringer is, waardoor ze eerder in de gelegenheid zijn om delicten te plegen.³²

Er bestaat een zeer uitgebreide literatuur over de relatie tussen gezinsfactoren en crimineel gedrag van jongeren. Het gaat hierbij om een tamelijk brede *range* van verschijnselen zoals gebroken gezinnen, onvolledige gezinnen, conflictueuze gezinnen et cetera.³³ Centrale vraag is welke kenmerken van het gezinsleven cruciaal zijn en hoe deze geconceptualiseerd moeten worden. Door de zeer verschillende manieren waarop hieraan invulling is gegeven, zijn de onderzoeksresultaten nogal verschillend (Wells en Rankin 1991). Sampson (1986) operationaliseert de gezinsstructuur in een buurt aan de hand van het aantal éénpersoonshuishoudens, het aantal gescheiden levende personen en het aantal gezinnen met een vrouwelijk gezinshoofd. Hij constateert vervolgens dat "family structure has significant and substantively important influences on personal criminal victimization. This general result (...) underscores the theoretical importance of neighborhood family structure." (1986, p.

gecontroleerde situatie verkeren dan thuis. Dit effect kan versterkt worden in buurten met een hoge mobiliteit en een heterogeen samengestelde bevolking. Bij een hoge dichtheid en geringe cohesie zullen jongeren niet alleen vaker buitenshuis vertoeven, maar tegelijkertijd in een situatie verkeren waarin de 'buitenruimte' -door het gebrek aan cohesie- een meer anoniem en publiek karakter heeft, waardoor delicten eerder gepleegd kunnen worden.

31.Sampson (1986a) noemt dit formele sociale controle, maar beter is het te spreken van geïnstitutionaliseerde informele controle. Bij formele controlemechanismen moet toch eerder gedacht worden aan overheidsinstellingen, de rol van politie e.d.

32.Hier legt Sampson (1986a) een verbinding met de gelegenheidsbenadering van Cohen en Felson (1979), waarover aanstonds meer.

33.Een meta-analyse van de literatuur aangaande deze kwestie is te vinden bij Wells en Rankin (1991, 1986). Zie ook Junger-Tas (1993), Rankin en Wells (1990) en Landman (1985).

45).

De sociale-desorganisatiebenadering (of in bredere zin: de sociale-structuurbenadering) kan bogen op een behoorlijke empirische bevestiging. Niet alleen de spreiding van daderschap, maar ook die van delicten -voorzover ze in woonbuurten plaatsvinden- kan goed worden verklaard vanuit de hierboven besproken sociale mechanismen. De resultaten zijn ook niet, zoals in het verleden wel beweerd werd, volledig afhankelijk van de bronnen die worden gebruikt om de criminaliteitsverspreiding te meten (in het verleden vooral politiestatistieken); op basis van zeer uiteenlopende bronnen zijn bovenstaande hypothesen bevestigd.³⁴

Er moeten echter enkele kritische kanttekeningen worden geplaatst bij het onderzoek. Theoretisch is er nauwelijks vooruitgang geboekt sinds Shaw en McKay hun "Juvenile Delinquency and Urban Areas" publiceerden. Deze of gene auteur heeft hooguit een factor toegevoegd, gewijzigd of weggelaten. Bovendien kan de vraag worden gesteld of alle relevante sociale-structuurkenmerken wel zijn opgenomen in het verklaringsmodel. Te denken valt bijvoorbeeld -naast culturele heterogeniteit- aan factoren als sociale heterogeniteit en sociale mobiliteit. Met name in een strainperspectief kan de laatste factor als zeer relevant worden beschouwd. Een intrinsiek zwak punt is bovendien, dat deze benadering alleen in staat is criminaliteitsverschijnselen in een buurt te verklaren vanuit kenmerken van de buurt zelf, terwijl er meer dan eens op gewezen is, dat externe processen, bijvoorbeeld veranderingen in aanpalende gebieden, van invloed kunnen zijn op criminaliteitsontwikkelingen in de buurt (zie bijv. Heitgerd en Bursik 1987). Hoewel de sociale-desorganisatiebenadering ook is toegepast om in zijn algemeenheid het vóórkomen van delicten in een buurt te kunnen verklaren, is ze toch meer geschikt om delicten *in* de buurt gepleegd door daders *uit* de buurt te verklaren. Doordat in een groot aantal gevallen deze overlap aanzienlijk is, kan de theorie nog steeds op behoorlijke empirische bevestiging bogen, maar de vraag is of dit zo blijft gezien de toenemende geografische mobiliteit in de samenleving.

Een tweede punt van kritiek zou kunnen zijn dat zeer veel onderzoek een cross-sectionele opzet heeft, waardoor het niet of nauwelijks mogelijk is veranderingsprocessen te bestuderen. De recente trend om onderzoek te doen naar ontwikkelingen van buurten in termen van 'criminele carrières' heeft hierin verandering gebracht.³⁵ Ook het in paragraaf 2 genoemde Stockholmproject is

34.Zie noot 25.

35.Zie o.a. Reiss (1986), Shurman en Kobrin (1986), Bottoms en Wiles (1986, 1992b).

longitudinaal van opzet.

Een belangrijk probleem dat zich voordoet bij onderzoek naar geaggregeerde fenomenen, is de vraag of een causaal verband dat wordt gevonden ook daadwerkelijk duidt op een contextueel causaal verband. Dit probleem was hiervoor al aan de orde bij de bespreking van de SES-criminaliteitsrelatie, maar het probleem doet zich op meerdere plaatsen voor. Neem het voorbeeld van Sampson's (1986) begrip familiestructuur. Sampson vond dat mensen die in buurten wonen waar de familiecohesie gering is, een grotere kans hebben op slachtofferschap. Deze invloed kan worden ontleed in een compositioneel en een contextueel effect. Een compositioneel effect duidt erop dat een relatie bestaat tussen ouderschap en het leven in een gezin met weinig samenhang. Deze invloed staat dus los van buurtkenmerken; hier geldt simpel de redenering: hoe meer gezinnen met een geringe familiecohesie des te meer ouders in een buurt. Sampson veronderstelt echter ook een contextueel effect, wat betekent dat jongeren, onafhankelijk van hun eigen gezinssituatie, een grotere kans hebben om delicten te plegen wanneer zij in de omgeving verkeren van gezinnen met een geringe sociale samenhang. Deze invloed toont Sampson echter niet aan en kan hij ook niet aantonen, omdat het daarvoor nodig is over gegevens te beschikken op zowel geaggregeerd als individueel niveau. Kortom, wanneer geen expliciete controle wordt uitgevoerd, kan nooit met zekerheid worden gesteld dat sprake is van een buurteffect.

Tenslotte kunnen nog enkele opmerkingen worden gemaakt aangaande de gebrekkige modelspecificatie in veel onderzoek. In paragraaf 3.2 stelden we dat structuurkenmerken via verschillende processen kunnen worden gekoppeld aan criminaliteitsverschijnselen. Deze processen zijn nauwelijks geëxpliciteerd en onderzocht. Alleen Simcha-Fagan en Schwarz (1986) en Sampson en Groves (1989) hebben pogingen tot operationalisering gedaan, maar deze onderzoeken zijn, vanuit verschillende oogpunten, nogal beperkt.³⁶ Kornhauser (1978) en Sampson (1987, 1989) stellen echter terecht, dat met name deze intermediaire processen interessant zijn om te bestuderen, omdat het kritische toetsing van concurrerende hypothesen mogelijk maakt. In het meeste onderzoek wordt overigens aangenomen dat met name controleprocessen de relatie tussen cohesie en criminaliteit inter-veniëren. Tenslotte kan worden geconstateerd dat in empirisch onderzoek soms tamelijk theorieeloo met de sociale-

36. Bij het onderzoek van Simcha-Fagan en Schwarz (1986) gaat het om een zeer klein aantal eenheden, bij Sampson en Groves (1989) om gebrekkige operationalisering.

structuurkenmerken wordt omgesprongen. Er wordt bijvoorbeeld weinig aandacht besteed aan de onderlinge samenhang van de verschillende kenmerken.

4.3. Kenmerken van de fysieke structuur

4.3.1. *Benaderingen in het verlengde van de sociale-desorganisatiebenadering*

Door de verschuiving in aandacht van daders naar delicten zijn voor een groot deel ook de kenmerken van de sociale structuur als verklarende variabelen uit het zicht verdwenen. De nadruk is sterk komen liggen op kenmerken van de fysieke omgeving waarin delicten plaatsvinden.³⁷

Verschillende auteurs (w.o. Mawby 1977 en Taylor en Gottfredson 1986) hebben er op gewezen, dat Jane Jacobs al in 1961 de basis legde voor een benadering waarin kenmerken van de fysieke structuur worden gekoppeld aan criminaliteitsverschijnselen. Haar boek 'The Death and Life of Great American Cities' kwam uit ruim voordat de ideeën van Newman (1973) en tijdgenoot Jeffery (1971, 1977) populair werden. De ideeën van Newman vertonen echter opvallende overeenkomsten met het werk Jane Jacobs, die stelde dat stedelijke planning een belangrijk instrument voor criminaliteitsbeperking kan zijn; door de publieke en private ruimten zo duidelijk mogelijk gescheiden te houden, door gebouwen zodanig te ontwerpen dat ze het toezicht van bewoners op de publieke ruimte stimuleren en door publieke ruimten zoveel mogelijk te situeren in de nabijheid van druk bezochte gebieden zou dit doel bereikt kunnen worden (vrij vertaald uit Taylor en Gottfredson 1986, p. 398).

Hoewel Newman een veelheid aan kenmerken betreffende bebouwing en fysieke inrichting heeft besproken, zijn het vooral structurele of woningdichtheid en woningtype die in het onderzoek

37. De veronachtzaming van sociale factoren is overigens in een aantal gevallen gebaseerd op een foute interpretatie van onderzoeksresultaten. Zo constateerden Shaw en McKay (1969) reeds dat de criminaliteitsniveaus in sommige gebieden zeer hoog blijven, ondanks 'complete turnover' in de bevolking. Stark (1987) concludeert hieruit dat "the composition of neighborhoods, in terms of characteristics of their populations, cannot provide an adequate explanation of variations in deviance rates. Instead, *there must be something about places as such* [cursivering auteur] that sustain crime." (1987, p. 893). Het één volgt echter niet automatisch uit het ander; het is namelijk mogelijk dat buurten compleet van bevolkingssamenstelling veranderen, maar dat de sociaal-structurele kenmerken van de groep goeddeels gelijk blijven, met andere woorden, dat ongeacht de compositie van de groep de sociale structuur wordt gekenmerkt door gebrek aan hulpbronnen, heterogeniteit en mobiliteit.

dat volgde centraal zijn komen staan. Newman zelf was het vooral te doen om de omvang van gebouwencomplexen in relatie tot factoren als toegankelijkheid, symbolische en materiële barrières (om het gebouw te betreden) en de mogelijkheden om toezicht te houden op binnen- en buitenruimten. Daarnaast stelde hij dat grote en hoge appartementencomplexen een negatieve invloed hebben op de wijze waarop mensen gebruik maken van de buitenruimte; bewoners van dergelijke complexen raken letterlijk gedistantieerd van de geografische ruimte in de nabijheid van het gebouw. Daardoor ervaart men deze ruimte niet langer als een omgeving waarop invloed uitgeoefend kan worden. Deze afname in 'territoriaal bewustzijn' heeft een negatieve invloed op het aantal sociale interacties, waardoor uiteindelijk, zo stelt Newman, het sociale leven steeds minimaler wordt.

Sampson (1983) constateert dat het empirisch onderzoek naar de relatie tussen structurele dichtheid en criminaliteitsverschijnselen conflicterende resultaten heeft opgeleverd. Hij wijt dit aan een aantal oorzaken. Zo zijn er verschillende operationaliseringën gebruikt voor het begrip dichtheid (zoals het gemiddeld aantal mensen per woningeenheid, het aandeel van woningen in appartementencomplexen op de totale bebouwing en het aantal personen per oppervlakte-eenheid), daarnaast is het merendeel van het onderzoek gebaseerd op hoogstwaarschijnlijk vertekende politiecijfers als indicatie voor de criminaliteitssituatie en zijn veel onderzoeken uitgevoerd op een te hoog aggregatieniveau (bijv. steden), waardoor binnen de eenheden aanzienlijke variatie in dichtheid bestond. De auteur voert zelf een onderzoek uit op buurtniveau, waarbij hij de relatie onderzoekt tussen dichtheid - geoperationaliseerd als het percentage woningen in een buurt dat deel uitmaakt van complexen met vijf of meer eenheden- en slachtofferschap van beroving en mishandeling.³⁸ De conclusie luidt dat deze relatie wordt aangetroffen en blijft bestaan nadat is gecontroleerd voor mogelijke invloeden van slachtofferschap op individueel niveau, zoals leeftijd, ras en geslacht. Als kritiek op dit resultaat zou kunnen worden aangevoerd dat Sampson heeft verzuimd te controleren voor mogelijk andere oorzaken die de criminaliteitsverschillen tussen buurten met een lage en hoge woningdichtheid kunnen verklaren. Het is bijvoorbeeld niet ondenkbaar, dat de bevolkingssamenstelling varieert met het woningtype en dat in werkelijkheid niet de bebouwing, maar de

38.Sampson stelt dat zijn operationalisering van dichtheid het meest in de buurt komt van Newman's concept.

sociale compositie of sociale structuur de samenhang tussen dichtheid en slachtofferschap verklaart.

Ook het onderzoek naar de relatie tussen woningtypen en criminaliteit heeft gemengde empirische resultaten opgeleverd. Zo vond Mawby (1977) geen enkele relatie, terwijl Booth (1981) een geringe samenhang vaststelde en Roncek (1981) zelfs een sterk verband vond tussen samenstelling naar woningtype en het vóórkomen van delicten (op het niveau van 'city blocks' in Cleveland). De studies van Greenberg, Rohe en Williams (1982; op buurtniveau) en Taylor, Gottfredson en Brower (1984; op 'block' niveau), die in meerdere opzichten als kwalitatief superieur kunnen worden beschouwd ten opzichte van voorgaande studies,³⁹ tonen echter beide aan, dat er wel degelijk significante, zij het bescheiden, relaties bestaan tussen het overwegende woningtype in een gebied en het vóórkomen van delicten.

Op het onderzoek en de theorie van Newman is veel terechte kritiek geuit. Mawby (1977) stelt vast dat Newman's empirische bevestiging zwak is en dat hij verzuimd heeft belangrijke concurrerende variabelen op te nemen in de toetsing. Daarnaast stelt hij vast dat de conceptualiseringen van 'defensible space' en 'criminaliteit' niet eenduidig zijn. Zo zal in een omgeving met veel hoogbouw (structurele dichtheid) de bevolkingsdichtheid doorgaans ook groot zijn. De aanwezigheid van meer mensen betekent echter meer potentieel toezicht. Ten aanzien van de conceptualisering van criminaliteit stelt Mawby dat Newman onderscheid had moeten maken naar verschillende typen delicten. Niet alle delictsoorten zullen op gelijke wijze variëren met fysieke-structuurkenmerken. Deze -en ook andere- kritiek op het werk van Newman is terecht; de theorie is erg losjes uitgewerkt en de empirische onderbouwing zwak. Toch kan de huidige, zwakke staat van empirische bevestiging voor deze theorie niet worden teruggevoerd op theoretische zwakten alleen, ook op het empirisch onderzoek, waarin Newman's hypothesen zijn getoetst, valt het een en ander aan te merken.

Eén van de problemen bij het onderzoek dat volgde op Newman's 'defensible space', is de gebrekkige interpretatie van zijn werk. Newman's waarneming dat urbanisatie de grondprijzen heeft opgevoerd, waardoor de woningdichtheid sterk is toegenomen, heeft een groot aantal auteurs er toe gebracht woningdichtheid als centraal verklarend concept van Newman te beschouwen. De auteur zelf waarschuwt echter tegen het gebruik ervan:

39. Door het gebruik van betere metingen en het toepassen van een meer kritisch toetsingsmodel (waarin ook alternatieve verklaringen zijn opgenomen).

Throughout our discussion (...), there have been recurring references to density and the need to meet the rules of building economics. It has been suggested that the very advent of the high-rise apartment building was created by increasing concentrations and the corresponding increase in land costs. There is, however, a danger in labeling density, per se, as the culprit, because many different building types and configurations can be built at the same densities (...). Crime rate may not correlate specifically with density, but it *does* correlate with building height and type. Unfortunately, above eighty units per acre, there appears to be only one building prototype available -the high-rise, double-loaded corridor, elevator tower- and that option does strongly correlate with crime rate. (1972, p. 195).

Een ander probleem betreft de interpretatie van het effect van bouwtypen op verschillende sociaal-economische groepen. Newman maakt een uitvoerige analyse van mogelijk differentiële effecten: "Our survey of urban housing reveals that high-rise elevator buildings as family housing is, at best, a minimal solution, regardless of income group. However, for poor and broken families, for immigrant, rural families new to urban life, the effect of living in a high-rise building is proven catastrophic." In het kort komt Newman's redenering er op neer dat groepen uit de middenklasse beter kunnen overleven in hoogbouw, omdat ze andere sociaal-structurele kenmerken vertonen, waardoor ze bepaalde nadelen van het leven in appartementencomplexen beter kunnen opvangen. Deze factor werd in later onderzoek zo goed als vergeten, waardoor het niet verwonderlijk is dat in veel studies het voorspelde verband niet werd aangetroffen; luxe service appartementen met beveiligde toegang, ondergrondse garage e.d. werden op één hoop geveegd met verpauperde flatgebouwen.

Andere problemen aangaande de toetsing van Newman's hypothesen, hebben onder meer betrekking op de gebrekkige modellering van causale effecten. Volgens Newman verloopt de invloed van de fysieke structuur op het vóórkomen van delicten via sociale processen. In een deel van de replicatiestudies zijn deze sociale processen niet eens gemodelleerd, in een ander deel zijn ze gebrekkig geoperationaliseerd. De genoemde studies van Greenberg et al. (1982) en Taylor et al. (1984) vormen hierop uitzonderingen, omdat hier respectievelijk door middel van een toegespitste vragenlijst en het maken van foto's ter plekke een zeer gedetailleerd beeld werd verkregen van de mogelijkheden tot toezicht en de daadwerkelijke activiteiten hieromtrent. Weer een ander probleem betreft het niveau waarop de theorie getoetst is. Taylor en Gottfredson (1986) betogen dat Newman's theorie niet op

buurniveau getoetst behoort te worden, omdat centrale concepten uit de theorie op dat niveau geen betekenis hebben, zoals territoriaal bewustzijn ('territoriality'), dat gekoppeld is aan de directe woonomgeving.

Door de theoretische kritiek en de negatieve resultaten van replicatiestudies is de aandacht voor deze benadering in de jaren tachtig sterk afgenomen. Voorzover er nog naar Newman wordt verwezen, gebeurt dat door beleidmakers die maatregelen van technopreventie rechtvaardigen door een beroep op zijn werk. Een dergelijke interpretatie van 'defensible space' in termen van 'target hardening' is echter volstrekt in strijd met Newman's ideeën, die hierover zegt: "When people begin to protect themselves as individuals and not as a community, the battle against crime is effectively lost." (1972, p. 3). Voor Newman staat juist de interactie tussen fysieke structuur en sociale processen centraal. Taylor en Gottfredson bevestigen dit wanneer zij -na uitvoerige bestudering van de literatuur- concluderen, dat

The studies at the street-block level and the neighborhood level agree on one important point: simple effects of physical environment on crime range from small to moderate. (...) it appears that alteration of physical environment features cannot have stand-alone crime prevention effectiveness. Resident dynamics are key mediators of the environment-crime linkage. (...) a number of processes could be examined as possible resident-based mediators of the design-crime link. (...) The best model will probably be the one that assesses both resident-based processes and offender-based processes and that indicates how the two interrelate. (1986, p. 411-412)

Naast de hier genoemde bebouwingskenmerken zijn nog tal van andere kenmerken van de fysieke structuur in het onderzoek betrokken. Zo is onderzocht hoe kenmerken als stratenpatroon, aanwezigheid van licht, afstand van huizen tot de straat et cetera van invloed kunnen zijn op het vóórkomen van delicten. In Nederland is met name door sociaal-geografen en bouwkundigen onderzoek gedaan naar de relatie tussen aspecten van de bebouwde omgeving en incidentie van criminaliteit.⁴⁰ Van Wegen en Van der Voordt (1991) geven in hun proefschrift een uitgebreid overzicht van de literatuur op het terrein van de gebouwde omgeving en objectieve en subjectieve criminaliteit. Zij gebruiken het literatuuroverzicht om te komen tot een checklist 'veilig ontwerpen'. In navolging van Van

40.Zie o.a. Elsinga en Wassenberg (1991, 1992), Wegen en Van der Voordt (1991), Van der Voordt (1990), De Waard en Savornin Lohman (1991), Priemus (1990) en Van Soomeren (1987).

Soomeren (1987) hanteren zij een 'drempelmodel' om tot verklaring van delicten in de bebouwde omgeving te komen. De aan- of afwezigheid van 'sociale ogen', betrokkenheid, zichtbaarheid, attractiviteit van de omgeving en toegankelijkheid scheiden, volgens deze auteurs, de potentiële dader van zijn doelwit. Het gros van het onderzoek naar de relatie tussen bebouwing en criminaliteit -ook het buitenlandse onderzoek (zie o.a. Rosenbaum 1988; Clarke 1980, 1983; Clarke en Mayhew 1980)- is echter uitgevoerd in het kader van preventieprojecten. Door de veelal beperkte opzet van deze onderzoeken, in zowel theoretische als empirische zin, is het zeer moeilijk de resultaten te generaliseren. Polder en Van Vlaardingen (1992), die een groot aantal preventieprojecten hebben geëvalueerd, komen echter wel tot de slotsom, dat situatiegerichte preventie succesvol kan zijn, indien het delicten betreft die uit opportunistische overwegingen worden gepleegd en waarvoor geen gemakkelijk alternatief voorhanden is (1992, p. 4). Het preventiebeleid en het onderzoek naar de effecten hiervan zal overigens afzonderlijk worden besproken in hoofdstuk 4.

Behalve fysieke layout heeft ook de samenstelling van het woningenbestand in een buurt en de allocatie van uiteenlopende woningtypen over de stad aandacht gekregen in de verklaring van criminaliteitsverschijnselen. In 'The Urban Criminal' wijzen Baldwin en Bottoms (1976) op de geplande en ongeplande lange termijngevolgen van woningallocatie door (semi-) overheidsinstellingen op de spreiding van daderschap in de stad. Hierbij volgen ze de redenering van Wilson (1963), die stelt dat (1) woningcorporaties aan 'probleemhuurders' doorgaans woningen met een lage huur zullen aanbieden, (2) woningcorporaties bij verhuizingen over het algemeen rekening houden met wensen van bewoners, hetgeen betekent dat huurders doorgaans buurten opzoeken die in sociaal en economisch opzicht aansluiten bij de eigen status en (3) buurten op den duur een bepaalde reputatie ontwikkelen, die van invloed is op de gedifferentieerde in- en uitstroom van bewoners; de mensen die beter willen én kunnen, vertrekken uit verpauperde buurten en zij die niet anders kunnen, blijven er wonen of nemen er hun intrek (vrij vertaald uit Baldwin en Bottoms 1976, p. 156). Deze hypothesen worden, zij het op een tamelijk schetsmatige manier, bevestigd in het Sheffield-onderzoek.

In latere publikaties hebben Bottoms c.s. hun ideeën over de werking van de huizenmarkt verder aangescherpt. Het belangrijkste mechanisme dat ze beschrijven (in causaal opzicht) is het allocatie-effect van de woningmarkt, dat ervoor zorgt dat groepen met verschillende sociaal-economische achtergronden verschillend over

de stad worden gespreid (1986, 1992b). Voorzover er relaties bestaan tussen sociaal-economische status en crimineel gedrag, betekent dit dat het aantal potentiële daders zal variëren met het overwegende woningtype in een buurt. Ze bestrijden echter het idee dat de directe invloed van woningallocatie op de bevolkingssamenstelling in een buurt het enige effect is:⁴¹

Within any given housing market context one has to consider the indirect and longer term social effects of initial allocations. By this we mean the interactive effects of residents with their physical environment, and the social processes that occur between and within the social groups who find themselves living in that particular area as a result of choices made within the housing market's allocative mechanisms. (1992b, p. 120)

Drie mechanismen worden in concreto beschreven: het effect van de bevolkingssamenstelling op de onderlinge relaties, reacties van buitenstaanders op de buurt en beslissingen van individuen om uit de buurt te vertrekken. Met nadruk stellen de auteurs echter dat de woningmarkt niet in zijn eentje verantwoordelijk is voor verschillen in daderratio's; sociale netwerken, socialisatieprocessen, instellingen van sociale controle, de ontwikkeling van reputaties en labels, economische ontwikkelingen en de fysieke layout van een buurt worden eveneens geacht van invloed te zijn (1992b, p. 123).

Het werk van Bottoms en Wiles kan, net als dat van Newman (1973) overigens, worden beschouwd in het verlengde van de sociale-desorganisatiebenadering, niet alleen door de nadruk op de verklaring van daderschap, maar ook -en vooral- omdat men de allocatie van woningtypen koppelt aan sociaal-structurele kenmerken zoals sociaal-economische status, mobiliteit en sociale cohesie. Als zodanig kan hun werk als een zeer nuttige aanvulling worden beschouwd. De theorie en het empirisch werk worden echter gekenmerkt door schetsmatigheid, waardoor het moeilijk is een oordeel te vellen over de houdbaarheid van de hypothesen. Zeker is wel, dat structuur en werking van de woningmarkt belangrijke determinanten zijn in de verklaring van stedelijke criminaliteit en dat veranderingen hierin verregaande gevolgen kunnen hebben voor de spreiding van criminaliteitsverschijnselen. Zo heeft Wiles (1993) er recentelijk op gewezen, dat een toename van het eigen woningbezit op de woningmarkt in een aantal Europese landen (waaronder Nederland) segregatieprocessen in de hand zal werken en criminaliteit en andere sociale problemen in toenemende mate zal

41. De assumptie bij het veronderstelde directe effect is, dat groepen verschillende 'criminele potenties' hebben.

concentreren in steeds minder gebieden in de stad. Een dergelijk proces vertoont overeenkomsten met ontwikkelingen in Amerikaanse steden waar woningallocatie voor het overgrote deel wordt gereguleerd door de werking van de (vrije) markt. Wiles wijst erop dat gettovorming in Europa minder een vlucht heeft genomen dan in Amerika, omdat de woningmarkt voor een groot deel in handen is van de (semi-)overheid voor wie niet alleen overwegingen van economische efficiëntie een rol spelen. Terugtrekking van de overheid, zo stelt hij, zal segregatie en uiteindelijk gettovorming in de hand werken.

4.3.2. De gelegenheidsbenadering van Cohen en Felson gezien vanuit een rationeel-keuzeperspectief

Bovenstaande verklaringen hebben gemeen dat ze kenmerken van de fysieke structuur via sociale processen koppelen aan criminaliteitsverschijnselen. We zagen echter in paragraaf 3 dat vanaf het midden van de jaren zeventig benaderingen in opkomst zijn die fysieke-structuurkenmerken op een andere wijze in verband brengen met criminaliteitsverschijnselen. Hierin wordt niet langer nadruk gelegd op sociale mechanismen ter verklaring van daderschap en -ten dele ook- delicten, maar op overwegingen van potentiële daders om een delict te plegen en de rol die de fysieke omgeving hierin speelt. De opkomst van deze benaderingen volgt een algemene trend in de sociale en gedragswetenschappen naar toenemende aandacht voor rationele-keuzetheorieën (Clarke en Cornish 1985). Hoewel niet alle hierna te bespreken benaderingen hun uitgangspunten in termen van een rationele-keuzetheorie expliciteren -meestal blijven ze impliciet-, zullen we in navolging van Clarke en Cornish (1985) deze benaderingen wel door een dergelijke bril bezien. Het voordeel van een dergelijke aanpak is dat een beter zicht wordt verkregen op datgene wat de verschillende benaderingen bindt en onderscheidt. Dit kan leiden tot theoretische explicitering. Bovendien kan worden opgemerkt, dat sommige auteurs in een later stadium (van hun werk) hun uitgangspunten hebben geëxpliciteerd in de richting van een rationele-keuzeperspectief.

In het onderzoek naar stedelijke spreiding van delicten en slachtofferschap zijn het vooral de 'routine activity' benadering van Cohen en Felson (1979) en in mindere mate de 'lifestyle' benadering van Hindelang, Gottfredson en Garofalo (1978), die veel aandacht hebben gekregen. Beide verklaringen vertonen een sterke overeenkomst in de wijze waarop ze het plaatsvinden van delicten respectievelijk de kans om slachtoffer te worden verklaren vanuit

alledaagse activiteiten van mensen. Voor beide benaderingen geldt tevens dat "criminal inclination is taken as a given, and attention is shifted to the contexts that allow the inclinations to be translated into action." (Garofalo 1987, p. 27). De 'lifestyle' verklaring stelt dat mensen een grotere kans hebben op slachtofferschap, naarmate zij (1) vaker bloot staan aan "places and times with varying risks of victimization" en (2) meer contacten hebben met mensen "who are more or less likely to commit crimes" (Garofalo 1987, p. 26). Cohen en Felson (1979) stellen dat structurele veranderingen in routine-activiteiten van mensen in de na-oorlogse periode hebben geleid tot meer 'criminele gelegenheden', welke zij definiëren als "the convergence in space and time of likely offenders, suitable targets and the absence of capable guardians" (1979, p. 590). Verder stellen zij dat "The convergence in time and space of suitable targets and the absence of capable guardians can lead to large increases in crime rates without any increase or change in the structural conditions that motivate individuals to engage in crime." (1979, p. 604). Wat Cohen en Felson zeggen komt er, met andere woorden, op neer dat bij een gelijkblijvende 'productie' van daderschap (door welke maatschappelijke omstandigheden ook) het aantal delicten kan stijgen, doordat potentiële daders vaker in aanraking komen met geschikte doelwitten waarop onvoldoende toezicht bestaat. Hiervan is volgens Cohen en Felson sprake in de huidige Westerse samenleving, waar steeds grotere hoeveelheden consumptiegoederen omgaan en steeds meer mensen hun tijd buitenshuis doorbrengen, waardoor veel begeerde goederen gedurende langere tijd onbewaakt blijven. Deze redenering impliceert overigens dat individuele, gemotiveerde daders tegenwoordig meer delicten plegen dan vroeger, er doen zich immers meer gelegenheden voor. Deze hypothese wordt echter door Cohen en Felson niet getoetst. Zij onderzoeken geaggregeerde verbanden, waarbij niet het aantal delicten per dader centraal staat, maar het totaal aantal gepleegde delicten. De toename van het totaal aantal delicten in de tijd kan echter worden veroorzaakt door een toegenomen aantal delicten per gemotiveerde dader, hetgeen de theorie van Cohen en Felson zou ondersteunen, maar de stijging kan ook worden veroorzaakt door een toename in het aantal potentiële daders. Dit laatste zou een weerlegging van de 'routine activity approach' betekenen.

De 'routine activity approach' wordt ook wel aangeduid als gelegenhedenbenadering, omdat gelegenheden om criminele activiteiten te verrichten centraal staan. Het gelegenhedenbegrip van Cohen en Felson moet echter goed worden onderscheiden van het gebruik van datzelfde begrip door andere auteurs, zoals Cloward en

Ohlin (1960) die hiermee vooral de toegang tot illegale middelen op het oog hadden of Messner en South (1986) die -in navolging van Blau (1977)- doelen op mogelijkheden tot sociale interactie. Gottfredson en Hirschi (1990) spreken over een criminele gelegenheid indien een illegale handeling directe in plaats van uitgestelde bevrediging biedt, als de handeling weinig of geen mentale en fysieke inspanning vereist en als er sprake is van weinig kans op ontdekking of weerstand (1990, p. 12-13).⁴² De invulling van het gelegenheidsbegrip door Cohen en Felson (convergentie 'in time and space' van potentiële dader, geschikt doelwit en afwezigheid van toezicht) is weer anders dan de voorgaande en gekoppeld aan de locatie waar het delict plaatsvindt.

Aan de definitie van criminele gelegenheid door Cohen en Felson (1979) kunnen twee dimensies worden onderscheiden: de aanwezigheid van een potentiële dader en de kenmerken van de omgeving. De eerste dimensie heeft betrekking op de vraag waarom een potentiële dader zich ergens ophoudt, hoe hij daar gekomen is, waarom hij ergens is, hoe lang hij er blijft, met wie hij er is et cetera. Het was de hypothese van Cohen en Felson dat individuen vooral delicten zullen plegen op locaties waar ze zich anderszins routinematig ophouden. Dus zullen bijvoorbeeld scholieren vaak delicten plegen op of nabij de school of op de route tussen school en thuis of in het nabijgelegen winkelcentrum waar men in de lunchpauze van school of na afloop vaak naar toe gaat. Op dezelfde wijze zullen inbrekers op pad gaan in een gebied waar ze bekend zijn, omdat ze er ook hun legale activiteiten verrichten (werk, boodschappen doen etc.). De combinatie van legale (routine) activiteiten en illegale activiteiten is één van hun centrale hypothesen.⁴³ In termen van een rationele-keuzetheorie zou je kunnen stellen dat de potentiële dader de kosten van zijn illegale activiteit zo gering mogelijk probeert te houden door zijn delicten dáár te plegen waar hij bekend is; het bekende terrein hoeft immers niet verkend te worden, de risico's kunnen goed worden ingeschat, mogelijke vluchtwegen zijn bekend et cetera.

42. Deze opsomming is ontleend aan Grasmick et al (1993), die overigens concluderen dat het gelegenheidsbegrip van Gottfredson en Hirschi aanzienlijk minder uitgewerkt is dan hun concept van 'self-control' (p. 10-11).

43. Overigens hebben Brantingham en Brantingham (1981) soortgelijke ideeën ontwikkeld, alleen de gebruikte concepten verschillen. De Brantinghams noemen de geografische ruimte waarbinnen mensen hun dagelijkse activiteiten verrichten een 'action space'. Van deze ruimte ontwikkelen mensen een 'mental map', waardoor een 'awareness space' ontstaat. Het ligt volgens de auteurs voor de hand dat de meeste delicten zullen worden gepleegd binnen deze 'awareness space'.

Een tweede dimensie die aan het gelegenheidsbegrip van Cohen en Felson (1979) kan worden onderscheiden heeft betrekking op kenmerken van de omgeving. Wederom uitgaande van een rationele-keuzebenadering kunnen omgevingskenmerken worden geconceptualiseerd in termen van kosten en baten voor de potentiële dader.⁴⁴ Cohen en Felson presenteren 'geschikte doelwitten' als de baten van een omgeving en effectief toezicht als de kosten. Een geschikt doelwit "is likely to reflect such things as value (i.e. that is the material or symbolic desirability of a personal or property target for offenders), physical visibility, access, and the inertia of a target against illegal treatment by offenders." Het is duidelijk dat in deze definitie de geschiktheid van een gewenst materieel of symbolisch goed als doelwit wordt bepaald door mogelijke kostenfactoren in de sfeer van (gebrek aan) zichtbaarheid, toegankelijkheid en weerbaarheid. Met andere woorden, de kans op criminaliteit in een omgeving neemt toe naarmate er meer aantrekkelijke en gewenste materiële en/of symbolische goederen aanwezig zijn en deze goederen in mindere mate worden beschermd door toezicht, weerbaarheid, gebrek aan zichtbaarheid en toegankelijkheid. De interpretatie van deze kosten- en batenaspecten als twee zijden van dezelfde medaille is cruciaal.⁴⁵ Cohen et al. (1981) voegen ook de afstand tussen potentieel doelwit en potentiële dader toe als onderdeel van de kosten/batenstructuur; een doelwit kan als meer geschikt worden gedefinieerd indien het zich in de nabijheid van potentiële daders bevindt.

44. Cornish en Clarke (1987) spreken in dit verband over 'choice structuring properties'.

45. Sommige onderzoekers zijn geneigd de operationalisering van gelegenheden te beperken tot de aanwezigheid van doelwitten. Dit leidt tot triviale verklaringen in sfeer van: waar meer winkels zijn, komt meer winkelcriminaliteit voor. Dergelijke 'open deur'-verklaringen kunnen niet worden geacht bij te dragen aan enig inzicht. Een voorbeeld hiervan is te vinden bij Stack (1982), die de ontwikkeling van Zweedse criminaliteitscijfers tussen 1950 en 1979 koppelt aan de uitgaven voor duurzame consumptiegoederen. Maar ook Felson zelf (1987) stelt dat: "Despite recent declines in the proportion of the population in prime-crime ages, and despite increasing strictness of the criminal justice system, official crime rates have gone back up recently in the United States. *The increments have a suspicious correspondence to the widespread marketing of light and valuable video cassette recorders [cursivering, BR].* Moreover, evidence continues to indicate that, at least for recent decades, an improved economy tends to increase crime rates by providing more things to steal and more activities exposing person and property to illegal attack." Hij wekt hiermee de indruk dat de stijging van het aantal consumptiegoederen in omloop *an sich* van invloed is op de toegenomen criminaliteit. Een dergelijke 'er-valt-meer-te-stelen-dus-er-wordt-meer-gestolen-benadering' kan theoretisch niet staande worden gehouden wanneer niet ook een analyse wordt gemaakt van veranderingen in de kostenstructuur: samen met het grotere aanbod van goederen is ook de beveiliging van die goederen toegenomen.

4.3.3. *Empirische toepassingen van het rationele-keuzemodel op individueel en geaggregeerd niveau*

Het werk van Cohen en Felson (1979) heeft aanleiding gegeven tot een groot aantal empirische toetsingen, die zich laten onderscheiden naar enerzijds onderzoek waarin de aandacht uitgaat naar gedragingen van individuele daders en anderzijds onderzoek waarin op een geaggregeerd niveau, meestal buurniveau, de omgevingskenmerken 'doelwitten' en 'toezicht' worden gekoppeld aan het vóórkomen van delicten en slachtofferschap. We zullen de resultaten van dit onderzoek samenvatten en vervolgens de mogelijkheden en beperkingen van deze benadering en het empirisch onderzoek bespreken.

Eén van de aantrekkelijke punten van een rationele-keuzebenadering van stedelijke criminaliteit is de mogelijkheid om tijd/ruimtelijke dynamiek aan te brengen in de verklaring van dadergedrag. In de sociale-desorganisatiebenadering komt men niet verder dan dat bepaalde sociaal-structurele kenmerken de kans op daderschap zullen verhogen, maar deze benadering is niet in staat uitspraken te doen over factoren die de tijd/ruimtelijke totstandkoming van een delict bepalen. Met name geografen en geografisch geïntereerde criminologen hebben zich, mede naar aanleiding van de ideeën van Cohen en Felson, beziggehouden met de vraag hoe daders zich in de stad bewegen, waar ze hun delicten plegen en waarom ze dat daar en niet elders doen.⁴⁶

Hesseling (1992a) bespreekt de literatuur aangaande dadermobiliteit en stelt dat een aantal conclusies getrokken kan worden. Duidelijk is dat de afstanden die worden afgelegd verschillend zijn voor verschillende delicten; met name gewelds- en zedendelicten vinden relatief vaak plaats in de omgeving van de eigen woning, vermogensdelicten en gewelddadige vermogensdelicten vinden vaak verder van huis plaats. Er is ook sprake van zogenaamde 'distance-decay': het aantal delicten dat wordt gepleegd neemt af naarmate de afstand tot de woning toeneemt. Verder kunnen voor afzonderlijke delicten 'afstandsverschillen' worden waargenomen naar wijze van plegen, de waarde van de buit en de motieven van de daders. Er is weinig bekend over de relatie tussen mobiliteit en achtergrondkenmerken van daders. Er zijn echter

46. Zie o.a. Agnew (1990, 1993), Brantingham en Brantingham (1975, 1981, 1993), Cromwell (1991), Georges-Abeyie en Harries (1980), Cornish en Clarke (1986), Hakim en Rengert (1981), Figlio, Hakim en Rengert (1986), Evans (1980), Evans, Fyfe en Herbert (1992) en Hesseling (1992a).

wel aanwijzingen dat oudere daders mobieler zijn dan jongere. Hesseling constateert dat er een onderscheid is tussen geografische en sociale afstanden en dat met name het eerste fenomeen bestudeerd wordt. Als belangrijke beperking van dit onderzoek ziet hij de werkwijze, waarbij de woning wordt gehanteerd als vertrekpunt voor de delictpleging. Dit is uiteraard lang niet altijd realistisch. (Is het bijvoorbeeld nuttig om bij een vechtpartij in een horecagelegenheid de afstand tot de woning te meten?) De auteur concludeert echter dat het gebrek aan data verantwoordelijk is voor dit manco. Om een goed inzicht te krijgen in de mobiliteit van daders, is het volgens Hesseling nodig dat een aantal vragen omtrent de feitelijke gang van zaken rond de delictpleging worden opgelost, zoals de vraag waar en hoe tot een delict wordt besloten, hoe de uitvoering plaatsvindt, welke rol dagelijkse activiteiten spelen en hoe iemands geografische handelingsruimte eruit ziet (1992a, p. 112).

Rationele-keuzetheorie gaat er vanuit dat daders hun doelwitten zodanig zullen kiezen dat een optimaal resultaat wordt bereikt. Dit impliceert dat in een bepaalde omgeving de criminaliteit zal afnemen wanneer de baten dalen en/of de kosten stijgen. Met name vanuit preventie-oogpunt wordt het van belang geacht een inschatting te kunnen maken van de effecten van kostenverhoging op het aantal delicten. Critici van situationele preventie hebben erop gewezen dat verhoging van de kosten van regelovertreding in een bepaald gebied, door bijv. verhoging van pakkans, 'target hardening' e.d., zal leiden tot verplaatsing van de regelovertreding, omdat er nu eenmaal een groep gemotiveerde daders bestaat die -hoe dan ook- delicten zal plegen. Verplaatsing kan diverse vormen aannemen: in de tijd, in de geografische ruimte, naar werkwijze, naar doelwit en naar type delict (Hakim en Rengert 1981; Gabor 1990). Barr en Pease (1990, 1992) hebben tevens gewezen op verplaatsing naar nieuwe daders ('perpetrator displacement') en waarschijnlijk zijn er nog wel meer vormen van verplaatsing denkbaar. We zijn hier het meest geïnteresseerd in geografische verplaatsing. Het is de vraag in hoeverre een rechtlijnig verband bestaat tussen het opvoeren van de kosten van regelovertreding in een bepaald gebied en verplaatsing naar andere gebieden, want verplaatsing brengt -hoe dan ook- hogere kosten mee voor de daders; zij moeten hun delict plegen in een verder weg gelegen of minder bekend gebied. De rationele-keuzetheorie veronderstelt, dat het opvoeren van de kosten niet automatisch en volledig leidt tot verplaatsing van delicten; door manipulatie van de context (toename van controle, toezicht, fysieke drempels etc.) kan het keuzegedrag van de potentiële dader worden beïnvloed. Er bestaat een punt waarop de kosten van regelovertreding

dermate hoog worden dat de potentiële dader zal afzien van het plegen van een delict. De motivatie voor het plegen van een delict wordt dus afhankelijk gesteld van de context waarin het plaatsvindt. Deze redenering staat diametraal tegenover de gedachte dat daders intrinsiek gemotiveerd zijn en zich niet zullen laten weerhouden door hogere kosten en hierop zullen reageren met verplaatsing in enigerlei zin (waaronder geografische verplaatsing). De literatuur met betrekking tot dit thema levert allesbehalve een uniform beeld op. Na een analyse van 57 empirische studies aangaande situationele criminaliteitspreventie en verplaatsing, merkt Hesseling (1993, 1994) op dat ondanks de vele methodische en empirische gebreken van het onderzoek de conclusie gerechtvaardigd is dat verplaatsing mogelijk is, maar niet onvermijdelijk. Zelden wordt in de besproken studies een volledige verplaatsing gesignaleerd. Dit lijkt vooralsnog een bevestiging van de rationele-keuzetheorie te betekenen. Voorzichtigheid is echter, gezien de beperkingen van het onderzoek, geboden.

Eén van de methodische beperkingen die Hesseling (1993, 1994) in het verplaatsingsonderzoek signaleert, is het feit dat het meeste onderzoek op macro-niveau plaatsvindt, waardoor niet op een individueel niveau kan worden vastgesteld of preventiemaatregelen leiden tot verplaatsingsgedrag bij daders en hoe dit proces precies verloopt. Het is bij dit onderzoek derhalve niet te beoordelen of verschuivingen niet ook -of met name- door andere factoren worden veroorzaakt. Deze beperking geldt tevens voor een groot deel van de tweede groep studies die gevolgd is op het werk van Cohen en Felson (1979), namelijk het onderzoek waarin de geaggregeerde relatie tussen de gelegenheidsstructuur van een buurt en het vóórkomen van delicten aan de orde is. Recentelijk zijn studies verschenen waarin gelegenheidsfactoren op verschillende niveaus zijn gekoppeld aan individueel slachtofferschap. De resultaten van deze studies leveren een meer genuanceerd beeld op dan de sterke empirische bevestiging die de benadering in eerste instantie kreeg. Meer en meer is duidelijk geworden hoeveel gebreken theorie en empirisch onderzoek nog vertonen (Sampson en Wooldredge 1987; Smith en Jarjoura 1989; Massey et al. 1989; Miethe en Meier 1990; Lynch en Cantor 1992; Miethe en McDowall 1993).

De problemen doen zich op verschillende niveaus voor. Vooral bij empirische toetsing zijn de problemen talrijk. Miethe et al. (1991) geven een opsomming van een aantal conceptuele en meetproblemen. Zo stellen zij dat de door Cohen en anderen opgestelde 'household-activity ratio', die tegelijkertijd meet (1) in hoeverre de bevolking overdag van huis is en (2) de hoeveelheid

goederen die aanwezig is in de huizen, niet alleen indicatief is voor de begrippen 'toezicht' en 'aanwezigheid van geschikte doelwitten' (Cohen en Felson's centrale verklarende concepten), maar ook voor de aanwezigheid van niet-traditionele families en verminderde sociale samenhang, centrale begrippen uit de sociale-desorganisatiebenadering.⁴⁷ Met andere woorden,

the association between crime rates and nonhousehold activity could be due as much to social disorganization processes (e.g., problems of socialization, norm transmission, and community control) or a breakdown in elements of the social bond (e.g., poor attachment, low commitment, little involvement or belief in conventional activity) as to increases in the supply of criminal opportunities. (1991, p. 168).

Dit geldt tevens voor een aantal andere indicatoren van de gelegenheidsbenadering, die evenmin een eenduidige theoretische lading hebben.⁴⁸ Door gebruik te maken van meer directe metingen van gelegenheidsconcepten in recent onderzoek, kan een aantal van deze problemen -tenminste gedeeltelijk- ondervangen worden.

Naast de multi-theoretische interpretatie die aan bepaalde metingen kleeft, speelt bovendien het probleem dat in veel onderzoek slechts een zeer beperkt aantal gelegenheidsfactoren is opgenomen, die vaak ook nog verschillend worden geoperationaliseerd. Zo operationaliseert Sampson in eerste instantie (1983, 1985) woningdichtheid als indicator voor gelegenheden, waarbij hij -in navolging van Newman (1973)- stelt dat de toegankelijkheid van mogelijke doelwitten in hoogbouwcomplexen groter is en de informele controle geringer. Later (1987) gebruikt hij het percentage alleenstaanden als indicator voor minder toezicht en meer gelegenheid. In geen van deze studies wordt echter een meting verricht van de aanwezigheid, zichtbaarheid, toegankelijkheid etcetera van doelwitten, noch op het individuele noch op het buurtniveau. In ander onderzoek wordt de aanwezigheid van

47.De 'household-activity ratio' wordt geconstrueerd door het aantal getrouwde vrouwen op de arbeidsmarkt op te tellen bij het aantal huishoudens waarbij een vrouw aan het hoofd staat (en de man afwezig is) en deze som te delen door het totaal aantal huishoudens in een gebied.

48.Een voorbeeld hiervan is de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. Deze kan duiden op toegenomen blootstelling ('exposure') van vrouwen aan criminaliteit, maar ook op afgenomen toezicht in de buurten, grotere aantrekkelijkheid van doelwitten of minder criminele motivatie als gevolg van een stijging van economische hulpbronnen. Hetzelfde geldt voor inkomensniveau. Dit kan een indicatie zijn voor de aanwezigheid van aantrekkelijke doelwitten (er valt wat te halen), maar ook duiden op omstandigheden die een negatieve invloed hebben op criminele motivaties. Een ander voorbeeld is werkloosheidsniveau. In termen van de gelegenheidsbenadering betekent dit meer toezicht in de buurt, omdat mensen vaker thuis zijn, maar het kan ook een criminaliteitsbevorderende conditie zijn.

doelwitten wel opgenomen als indicator van de gelegenheidsstructuur, maar worden aspecten als toegankelijkheid etc. niet gemeten.

Weer een ander probleem betreft het niveau waarop de invloed van gelegenheidsstructuren wordt onderzocht. Zoals Sherman et al. (1989) terecht opmerken, hebben begrippen uit de 'routine-activity' benadering betrekking op localiteiten waar delicten plaatsvinden. Het meeste onderzoek vindt echter op een veel hoger aggregatieniveau plaats, waardoor veel concepten hun betekenis verliezen. Deze kritiek komt overigens overeen met die van Taylor en Gottfredson (1986) op benaderingen waarin met name 'physical-design' karakteristieken centraal staan.

De moeilijkheid om centrale concepten te meten vloeit niet alleen voort uit gebrekkige data, maar ook uit de concepten zelf. Wat is immers een 'suitable target' en wat of wie is een 'capable guardian'? Cohen et al. (1981) doen weliswaar pogingen om bijvoorbeeld de geschiktheid van een doelwit nader te omschrijven in termen van: 'target exposure' (zichtbaarheid en fysieke toegankelijkheid), 'guardianship' (capaciteit van persoon of object om delict te voorkomen), 'target attractiveness' (materiële of symbolische waarde van personen of goederen) en 'proximity' (fysieke afstand tussen potentieel doelwit en populatie van potentiële daders), maar deze invulling roept meer vragen op dan ze beantwoordt (hoe bepaal je bijvoorbeeld symbolische waarde). Tevens valt op dat toezicht - waaruit dit ook mag bestaan- onderdeel uitmaakt van de geschiktheid van een doelwit. In eerdere instantie werd echter het ontbreken van toezicht als een aparte en noodzakelijke voorwaarde geformuleerd voor het plaatsvinden van een delict (zie hiervoor). Daarnaast wordt de nabijheid tussen daders en doelwitten (w.o. slachtoffers) opgevoerd als onderdeel van de aantrekkelijkheid van een doelwit. 'Proximity' is echter een kenmerk dat alleen kan worden toegekend aan de relatie tussen dader en doelwit en niet aan een doelwit alleen.⁴⁹ De vraag hoe een dergelijk concept gemeten moet worden is weer van een andere orde. In een aantal studies heeft men simpelweg het aantal zelfgerapporteerde daders of politieverdachten in een bepaald gebied geteld. Deze invulling komt echter overeen

49. Dit doet op zich niets af aan de relevantie van de constatering dat de afstand tussen potentiële dader en doelwit een zeer belangrijke factor is voor het verklaren van stedelijke spreiding van criminaliteitsverschijnselen. Heitgerd en Bursik (1987) hebben erop gewezen dat bevolkingsveranderingen in naburige gebieden een belangrijk effect kunnen hebben op de criminaliteitsniveaus van een buurt. Deze factor kan ook verklaren waarom in sommige buurten, ondanks een royale aanwezigheid van doelwitten, minder delicten plaatsvinden dan in buurten met minder potentiële doelwitten.

met de stelling van de sociale-desorganisatiebenadering, dat delicten vooral zullen plaatsvinden in gebieden waar veel daders wonen, terwijl het in de gelegenheidsbenadering juist te doen was om factoren te vinden -anders dan de aanwezigheid van daders- om de totstandkoming van delicten te verklaren.

Het begrip gelegenheid of gelegenheidsstructuur, dat gaandeweg in veel onderzoek opgang heeft gemaakt, is dermate complex en theoretisch onuitgewerkt, dat het zo goed als onbruikbaar is voor empirisch onderzoek. De oplossing zal in eerste instantie gezocht moeten worden in de theorie. Een explicitering van de gelegenheidsstructuur in termen van kosten en baten voor de potentiële dader is een eerste vereiste. Daarnaast zullen gedrag en perceptie van potentiële daders eveneens in termen van kosten en baten geconceptualiseerd moeten worden. Deze aanpak biedt overigens tevens mogelijkheden om sociale processen -in diverse hoedanigheden- weer terug te brengen in de verklaring, door ze ook als (sociale) kosten en baten op te voeren. Cohen en Felson (1979) -en de onderzoekers in hun voetsporen- hebben met hun nadruk op doelwitten en toezicht een te beperkte invulling gegeven aan het begrip gelegenheidsstructuur en te weinig oog gehad voor sociale processen die als intermediair fungeren tussen locatie en delict. De invulling van bijvoorbeeld het begrip 'toezicht' is zo goed als losgekoppeld van sociale processen en verworpen tot een soort structureel, situationeel kenmerk. Hierdoor is de empirische waarde ervan afgenomen. Zo wordt de afwezigheid van werkende mensen in een residentiële buurt beschouwd als een vermindering van toezicht, waardoor er -met name overdag- meer delicten kunnen plaatsvinden. Dit impliceert dat in het zaken- en winkelcentrum van de stad, waar dagelijks grote hoeveelheden mensen verkeren, zoveel toezicht aanwezig is, dat daar veel minder delicten zullen plaatsvinden dan elders. Deze implicatie is echter verre van realistisch.

Daarnaast is het belangrijk op te merken, dat gelegenheden vaak in absolute en statische termen worden geoperationaliseerd, terwijl een relatieve en dynamische interpretatie meer op zijn plaats is. Neem het voorbeeld van twee naburige gebieden, A en B, met een identieke gelegenhedsstructuur. Op het moment dat in gebied B veranderingen plaatsvinden in de gelegenhedsstructuur, door bijvoorbeeld een toename van het toezicht of verhuizing van potentiële daders, heeft dit gevolgen voor de gelegenhedsstructuur van gebied A. Hoewel hier de facto geen veranderingen hebben plaatsgevonden, is gebied A -ceteris paribus- aantrekkelijker of minder aantrekkelijk geworden voor potentiële daders. Het interpreteren van de gelegenhedsstructuur in een gebied kan derhalve alleen zinvol zijn, indien vergelijkingen worden getrokken met andere gebieden (op een collectief niveau) en tevens rekening wordt gehouden met wijzigingen op het individuele niveau (veranderingen bij potentiële daders).

Een gelegenhedsstructuur kan ook in dynamische termen worden beschouwd wanneer de interactie tussen deze structuur en het gedrag en de perceptie van potentiële daders wordt verdisconteerd. Een tweede voorbeeld kan dit verduidelijken. Het is mogelijk doelwitten, net als producten, te interpreteren in termen van hun levenscyclus. Een doelwit wordt in eerste instantie ontdekt door een potentiële dader. Indien sprake is van een gunstige kosten-batenverhouding zal het doelwit in betekenis toenemen; er zal een sterke stijging optreden in het aantal 'aanslagen' op dat specifieke doelwit. De (maatschappelijke) reactie zal in eerste instantie neerkomen op het verhogen van de kosten (beveiliging e.d.), waarna een afvlakking zal plaatsvinden in het aantal delicten. Na verloop van tijd zullen potentiële daders echter nieuwe middelen vinden om het doelwit winstgevend te maken door het gebruik van meer geavanceerde middelen (denk aan: meer of beter gereedschap, meer mensen, meer planning, betere wapens e.d.). Dit leidt op zich weer tot een stijging van het aantal 'aanslagen'. Hierop worden de kosten weer opgevoerd et cetera.⁵⁰ Uiteindelijk zullen de steeds hogere kosten niet meer opwegen tegen de te verwachten winsten, waardoor het doelwit in betekenis zal afnemen. Bankovervallen zijn hier in Nederland een bekend voorbeeld van. De kosten werden dermate hoog en de opbrengsten zo gering, dat overvallers er steeds minder 'brood' in zagen, waardoor recentelijk het aantal bankovervallen in Nederland is gedaald. Hoewel je kunt discussiëren over de

50. Het is ook mogelijk dat de potentiële opbrengsten worden verkleind. Denk bijvoorbeeld aan horecagelegenheden die steeds minder contanten in huis hebben.

empirische relevantie van dit voorbeeld en de toepasbaarheid op verschillende soorten delicten (deze lijkt me overigens vrij algemeen), kan de algemene conclusie luiden dat een 'criminele gelegenheid' niet alleen moet worden beschouwd in vergelijking met andere gelegenheden, maar tevens in relatie tot zijn eigen ontwikkelingsfase. Hier ligt tevens één van de zwakke punten van veel situationele benaderingen. Door de dader uit beeld te laten, verliest men het zicht op de dynamiek van een criminele gelegenheid. Het zijn immers de potentiële daders die in eerste instantie een 'criminele gelegenheid' creëren en in stand houden. Onderzoek naar perceptie en gedragingen van potentiële daders dient dan ook primair onderdeel uit te maken van theorie en onderzoek naar gelegenheidsstructuren, het mag hier niet los van worden gezien.

5. Problemen en vooruitzichten

Na voorgaande bespreking van de literatuur dringt zich de vraag op in hoeverre onderzoek en theorievorming hebben geleid tot kennis van zaken omtrent de spreiding van criminaliteitsverschijnselen in een stedelijke omgeving. Een beperking die zich voordoet bij beantwoording van een dergelijke vraag, betreft het noodgedwongen eclectische karakter van de bespreking. Niet alleen zijn nauw verwante thema's, zoals het onderzoek naar de relatie tussen objectieve en subjectieve veiligheid (angst voor criminaliteit) en het effect van criminaliteitsverschijnselen op andere sociale fenomenen,⁵¹ onbesproken gebleven, maar ook de bespreking van de onderhavige thematiek is beperkt door zijn nadruk op specifieke kwesties en benaderingen.⁵² Desalniettemin beoogt deze verhandeling inzicht te verschaffen in de belangrijkste theoretische en empirische problemen en vooruitzichten, welke we in deze paragraaf, bij wijze van samenvatting, puntsgewijs zullen bespreken. We beëindigen dit hoofdstuk met een zeer korte samenvatting.

51. Enkele recente overzichten zijn te vinden bij Bernard (1992) en Covington en Taylor (1991).

In het Nederlands taalgebied kan gewezen worden op het werk van Van der Wurff (1992), Winkel (1986, 1983, 1981), Aldert en Winkel (1990) en Winkel en van der Wurff (1990).

52. Zie o.a. Skogan (1989, 1986), Clarke (1987), Greenberg (1986), Bursik (1986a), Taylor, Shumaker en Gottfredson (1985) en Katzman (1980).

5.1. Empirische kwesties

Eén van de belangrijkste hinderpalen op weg naar een groter inzicht in de stedelijke spreiding van criminaliteit, is de moeilijkheid om centrale begrippen uit de diverse theoretische benaderingen adequaat te meten in empirisch onderzoek. Of het nu gaat om 'sociale desorganisatie', 'defensible space', 'gelegenheidsstructuur' of 'sociale controle', bestaande demografische en andersoortige statistieken schieten tekort om deze concepten adequaat te meten. Tot ver in de jaren tachtig zijn deze statistieken de toonaangevende data geweest in het onderzoek naar stedelijke criminaliteit. Door het toegenomen gebruik van slachtoffersurveys en self-reportonderzoek zijn vanaf het midden van de jaren tachtig echter steeds meer directe metingen van deze concepten toegepast, zodat verwacht mag worden dat nu en in de toekomst aanzienlijk betere metingen verricht kunnen worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor het 'guardianship'-concept uit de gelegenheidsbenadering, dat voorheen via indirecte indicatoren, zoals arbeidsstatus en huishoudsamenstelling, werd gemeten, maar nu veelal direct wordt gemeten door in slachtofferonderzoek te vragen naar gedragingen van mensen die direct van invloed zijn op de 'guardianship'-situatie in een bepaalde omgeving, zoals het uitgaansgedrag, tijdstippen waarop men thuis is, het aantal mensen dat normaliter thuis is et cetera.

Een speciaal geval van bovenstaande betreft de meting van criminaliteitsverschijnselen. Zonder hier in te gaan op de mogelijkheden en beperkingen van diverse bronnen -hierover bestaat immers een uitgebreide literatuur-⁵³ kan worden gesteld dat in het verleden vooral gebruik is gemaakt van mogelijk vertekende politiecijfers. Hoewel de vertekening bij intra-stedelijke vergelijking van gebieden nogal eens mee blijkt te vallen -zie o.a. het aangehaalde onderzoek van Mawby (1981), maar ook dat van Jones et al. (1986)-, blijft voorzichtigheid geboden.⁵⁴ In recent onderzoek heeft het gebruik van politiecijfers in veel gevallen plaatsgemaakt voor gegevens uit slachtoffer- en daderonderzoek, maar ook deze bronnen

53.Zie o.a. Hagan (1993), Menard en Covey (1988, 1992), Bruinsma (1992), Bursik (1988), Bottoms et al. (1987), Byrne en Sampson (1986b), Cohen en Land (1984), Bottomley en Coleman (1981), Hindelang, Hirschi en Weis (1979), Mawby (1981) en Skogan (1975).

54.Het voordeel van onderzoek binnen een stedelijke context is, dat politiegegevens vaak afkomstig zijn uit één registratiesysteem, waardoor mogelijke vertekening door het gebruik van uiteenlopende (politie)bronnen wordt vermeden. Dit laatste probleem doet zich voor bij vergelijkingen tussen gebieden die de reikwijdte van één enkele politie-organisatie overstijgen, zoals vergelijkingen tussen steden.

kunnen niet altijd zonder problemen worden geïnterpreteerd. Verschillen in onderzoeksresultaten kunnen aldus het gevolg zijn van de gebruikte bronnen.

Het probleem van ongeldige en onbetrouwbare metingen is, dat bij weerlegging van een hypothese niet valt na te gaan of dit is veroorzaakt door de onjuistheid van de hypothese dan wel door de ongeldigheid of onbetrouwbaarheid van het meetinstrument. Dit maakt theoretische vooruitgang uiterst lastig. De grotere beschikbaarheid van data uit diverse bronnen zal op den duur echter leiden tot meer geldige metingen. Onderzoekers zullen dan ook, veel meer dan nu het geval is, gebruik moeten maken van multiple indicering van concepten. Dit zal de geldigheid én betrouwbaarheid van de metingen verhogen (Sullivan en Feldman 1979). Te vaak nog worden enkelvoudige indicatoren gebruikt.

Een tweede probleem heeft betrekking op de interpretatie van samenhangen die worden gevonden op het collectieve niveau. De meest bekende fout die gemaakt kan worden is de zogenaamde 'ecological fallacy' (Robinson 1950), waarbij ten onrechte kenmerken van een geaggregeerd niveau worden getransponeerd naar het individuele niveau. Een voorbeeld zou kunnen zijn, dat de samenhang -op buurtniveau- tussen eigendom van de eigen woning en het vóórkomen van delicten wordt getransponeerd naar het individuele niveau met de stelling dat huiseigenaren meer criminaliteit ondervinden dan mensen die hun woning huren. Dit probleem kan eenvoudig worden vermeden door relaties van het ene niveau niet toe te schrijven aan een ander niveau. Echter, onderzoekers verkeren vaak in de situatie dat ze uitspraken willen doen op een individueel niveau terwijl ze alleen over geaggregeerde data beschikken. Voor deze situatie zijn met name de afgelopen twintig jaar technieken ontwikkeld die een verantwoorde afleiding mogelijk maken (zie o.a. Van den Eeden 1990, 1986; Hüttner 1986; Langbein en Lichtman 1978).

Een soortgelijk probleem betreft de zogenaamde 'individualistic fallacy'.⁵⁵ Bij een 'ecological fallacy' wordt ten onrechte een verband op niveau twee toegeschreven aan niveau één. Bij een 'individualistic fallacy' gebeurt het omgekeerde: een verband op niveau één wordt ten onrechte toegeschreven aan niveau twee. Met name dit probleem ligt op de loer bij onderzoek naar stedelijke spreiding van criminaliteit. Kornhauser verwoordt het zo: "How do we know that

55. Deze fout wordt door sommige auteurs, waaronder Sampson in diverse publikaties, aangeduid als 'contextual fallacy'. De aanduiding individualistisch tegenover ecologisch ligt echter - intuïtief- meer voor de hand.

area differences in delinquency rates result from the aggregate characteristics of communities rather than the characteristics of individuals selectively aggregated into communities? How do we even know that there are differences at all once their differing composition is taken into account?" (1978, 104). Wanneer we bijvoorbeeld een verband vinden tussen de sociaal-economische status (SES) van een buurt en het criminaliteitsniveau, betekent dit dan dat er op het individuele niveau een verband bestaat tussen SES en crimineel gedrag, betekent het dat de SES van een buurt een onafhankelijke invloed heeft op crimineel gedrag (onafhankelijk van de individuele SES), of spelen beide processen tegelijkertijd? Dit laatste lijkt het meest waarschijnlijk, waarbij aangetekend moet worden dat de -weliswaar beperkte- empirische resultaten, zoals we hebben kunnen zien, erop duiden dat het contextuele effect zeer gering is. Hiermee is overigens niet gezegd dat het zinloos is criminaliteitsverschijnselen op een geaggregeerd niveau te bestuderen als uitkomsten van collectieve kenmerken en processen. Een aantal van deze kenmerken kent immers geen individuele equivalenten, zoals de geografische mobiliteit in een buurt of de woningdichtheid, maar zelfs als dat wel het geval is -zoals bij SES-, betekent dit niet dat er geen onafhankelijke contextuele effecten kunnen bestaan (zie Braithwaite 1979). "In sum, only by controlling (or approximately controlling) for individual-level characteristics by which aggregate units differ in their composition will we be in a position reasonably to infer ecological effects." (Sampson 1987, p. 99). Dit betekent een krachtig pleidooi voor meer multiniveau-studies teneinde de existentie van contextuele buurtinvloeden te toetsen.

Een derde empirische kwestie heeft betrekking op beperkingen bij het onderzoek naar nonrecursieve (wederkerige) relaties. Hoewel in veel onderzoek is aangetoond dat mobiliteit en gebrek aan sociale cohesie een positief effect hebben op de criminaliteit in een buurt, is het niet uitgesloten dat ook een omgekeerd proces werkzaam is, waarbij toenemende criminaliteit van invloed is op het afnemen van de sociale cohesie en het toenemen van de mobiliteit. Deze processen kunnen elkaar mogelijk versterken (zie o.a. Shuerman en Kobrin 1986). Door de overwegende toepassing van cross-sectionele onderzoekopzetten is het niet (goed) mogelijk veranderingsprocessen te bestuderen. Met de aandacht voor 'community crime careers' is hierin verandering gekomen.⁵⁶ Een

56. In deze benadering staat de gedachte centraal dat buurten, net als individuen, criminele carrières kunnen hebben. Het onderzoek richt zich op de vraag hoe criminele carrières van buurten ontstaan, verlopen en eindigen. Door gedurende langere tijd buurten te volgen hoopt

verdere uitbouw van dergelijke longitudinale onderzoeksdesigns is gewenst om meer zicht te krijgen op oorzaak-gevolg ketens en kritieke momenten voor criminaliteitsstijging of -daling.

Een vierde empirisch probleem betreft de gebrekkige modelspecificatie in veel onderzoek. Dit doet zich bijvoorbeeld voor bij toetsing van hypothesen uit de gelegenheidsbenadering, waarbij alleen toezicht of het aantal doelwitten -soms ook nog gebrekkig gemeten-, in het verklaringsmodel wordt opgenomen, waardoor de onderzoeksresultaten niet alleen misleidend zijn, maar soms ook triviaal (bijvoorbeeld: de aanwezigheid van winkels leidt tot winkelcriminaliteit). Een meer algemeen probleem is, dat het procesdeel van de verklaring vaak niet wordt geoperationaliseerd in het onderzoek. Zo kan de relatie tussen het structuurkenmerk sociaal-economische status en het criminaliteitsniveau in een buurt worden verklaard aan de hand van zeer uiteenlopende sociale processen (zie figuur 3). Deze interveniërende processen worden echter in de meeste gevallen niet gemeten, maar aangenomen. Zoals Kornhauser (1978) en nadien Byrne en Sampson (1986a, 1986b) en Sampson (1987) meerdere malen hebben gesteld, zijn het vooral deze processen die interessant zijn om te onderzoeken, want de samenhang tussen bijvoorbeeld SES en criminaliteit op het buurniveau is in overeenstemming met alle sociaal-structurele verklaringen. Telkens opnieuw deze en andere relaties tussen criminaliteit en structuurkenmerken vaststellen, levert derhalve geen nieuwe kennis op. Dezelfde constatering gaat op voor veel gelegenheidsonderzoek, waarbij gedrag en perceptie van potentiële daders niet wordt geoperationaliseerd.

Tenslotte kan een kanttekening worden geplaatst bij de keuze van buurten als relevante eenheid van analyse. De administratieve (CBS)buurten in Nederland zijn behoorlijk groot en de kans dat een buurt bestaat uit (van elkaar) verschillende homogene subbuurten is allesbehalve denkbeeldig. Dit betekent dat samenhangen op het buurniveau behoorlijk vertekend kunnen worden door een grote spreiding van waarden binnen de buurt. Een dergelijk probleem heeft zich ook vaak voorgedaan in Amerikaans onderzoek, waar soms dermate grote gebieden als eenheid van analyse worden gebruikt, dat veel verbanden als het ware 'weggemiddeld' worden. Helemaal op te lossen is dit probleem niet, omdat buurten veelal het laagste geografische niveau zijn waarvoor gegevens beschikbaar zijn.

men in staat te zijn relevante factoren aan te wijzen. Voorbeelden en besprekingen van dit type onderzoek zijn te vinden bij o.a. Bursik (1986b), Taub, Taylor en Dunham (1984), Shuerman en Kobrin (1986) en Bottoms en Wiles (1986).

5.2. Theoretische kwesties

Hiervoor werd gesteld dat meetproblemen een belangrijke hinderpaal vormen om theorieën goed te kunnen toetsen. Deze problemen vloeien ten dele voort uit theoretische beperkingen. In de diverse benaderingen zien we verschillende termen en begrippen. Soms verwijzen dezelfde termen naar verschillende begrippen, andersom komt ook voor: verschillende termen die naar hetzelfde begrip verwijzen. Ook komt het voor dat begrippen niet unidimensioneel zijn. Zo wordt het sociale-desorganisatiebegrip geïnterpreteerd in zowel structurele- als procestermen en zijn aan de term 'criminele gelegenheid' zoveel verschillende conceptuele inhouden gegeven, dat de vraag gerechtvaardigd is of deze ter -ter voorkoming van alle misverstanden- niet beter vermeden kan worden. Het multidimensionele karakter van een term als 'defensible space' maakt het onmogelijk dit begrip in één meting adequaat te representeren. Niet voor niets selecteren onderzoekers elementen uit dit concept die wel te operationaliseren zijn. Een ander voorbeeld is de term sociale controle. Dit concept is door zijn intrinsieke complexiteit eveneens ongeschikt voor empirisch onderzoek; de empirische verschijningsvormen van sociale controle zijn zo veelvormig, dat iedere poging tot operationalisering gedoemd is slechts een fractie te meten van wat het concept beoogt. Deze problemen kunnen worden opgelost door enerzijds de termen te ontleden in onderdelen met meer unidimensionele conceptuele inhouden -zie bijvoorbeeld het opdelen van sociale controle door Kornhauser (1978) in vier verschillende dimensies-, en anderzijds meer gebruik te maken van subjectieve in plaats van objectieve metingen. Of een buurt verdedigbaar is tegen bepaalde misdrijven is zeer moeilijk objectief te meten aan de hand van situationele parameters, desalniettemin kunnen individuen (bijvoorbeeld bewoners en potentiële daders) uitgesproken ideeën hebben over de verdedigbaarheid. Het meten van deze percepties kan een middel zijn om de anderszins moeilijk meetbare concepten toch geoperationaliseerd te krijgen.⁵⁷ Het gegeven, tenslotte, dat verschillende termen verwijzen naar hetzelfde begrip, duidt op het naast elkaar bestaan van verschillende theorieën met een soortgelijke inhoud. In de tekst werd het voorbeeld genoemd van de 'routine-activity' benadering en de 'lifestyle'-benadering, die beide routine-activiteiten van mensen als verklarend concept hanteren. Het

57. Deze methode is natuurlijk niet zonder problemen; zo zal de relatie tussen objectieve situatie en subjectieve interpretatie lang niet altijd één op één zijn.

begrippenapparaat van deze benaderingen en andere theoretische benaderingen, zoals de omgevingsbenadering van de Brantingham's (1981) en de rationele-keuzetheorie van Clarke en Cornish (1985) vertonen op vele punten conceptuele overeenkomsten. In de literatuurbespreking werd gesteld dat deze benaderingen het best kunnen worden genterpreteerd en geëxpliciteerd als rationele-keuzebenaderingen.

Een tweede theoretische kwestie betreft het algemene probleem dat verschillende wetenschappelijke métiers vaak naast elkaar bestaan zonder dat er kruisbestuiving plaatsvindt. Zo vindt er nauwelijks tot geen uitwisseling plaats tussen bijvoorbeeld traditioneel georiënteerde criminologen die vooral aandacht hebben voor processen van sociale desorganisatie op het buurtniveau en geografen die vooral geïnteresseerd zijn in geografische aspecten van criminaliteit in het algemeen en dadermobiliteit in het bijzonder. Op een aantal terreinen bestaan echter mogelijkheden tot integratie. Zonder hier uitvoerig op in te gaan, zullen een aantal mogelijkheden worden genoemd. De literatuur levert aanwijzingen dat bepaalde kenmerken van zowel fysieke als sociale structuur van invloed zijn op criminaliteitsverschijnselen. Het zou nuttig zijn zowel de fysieke als de sociaal-structurele kenmerken in hun onderlinge samenhang nader te bestuderen, alsmede de samenhang die zij tot elkaar hebben; welke kenmerken van de sociale (fysieke) structuur beïnvloeden andere kenmerken van de sociale (fysieke) structuur. Hoe verhouden zich bijvoorbeeld zaken als SES, mobiliteit, heterogeniteit en sociale cohesie tot elkaar? Hoe werken fysieke kenmerken als samenstelling van woningtypen, dichtheid etcetera in op andere fysieke kenmerken zoals leegstand, vervuiling en verwaarlozing ('physical incivilities') en sociale kenmerken zoals mobiliteit en sociale cohesie? Hiertoe zijn in het verleden al aanzetten gegeven (zie bijvoorbeeld het recente onderzoek van Wikström c.s. 1990), maar meer pogingen zouden ondernomen moeten worden om zicht te krijgen op causale relaties tussen deze structuurkenmerken.

In het verlengde hiervan kan ook worden gedacht aan het samenbrengen van verschijnselen die door één benadering verklaard kunnen worden. We stelden eerder dat een verschuiving heeft plaatsgevonden van verklaringen van daderschap naar verklaringen van delicten, tegelijkertijd heeft een verschuiving plaatsgevonden van het collectieve naar het individuele niveau, waarbij sociale controle heeft plaatsgemaakt voor rationele keuze als centraal verklarend concept. De rationele-keuzebenadering lijkt een theoretisch vruchtbare bodem om zowel de spreiding van daderschap als delicten te verklaren, omdat zij beter dan andere

benaderingen in staat is het individuele en collectieve niveau op een dynamische wijze in één analyse te betrekken; op het individuele niveau de overwegingen en gedragingen (waaronder verplaatsingen) van de potentiële dader, op het collectieve niveau de situationele omstandigheden waarin een delict plaatsvindt.⁵⁸ Hierdoor zou deze benadering in staat moeten zijn criminaliteitsverschijnselen in zeer uiteenlopende gebieden van de stad te verklaren. Voorwaarde is wel dat niet alleen fysieke, maar ook sociale kenmerken van de omgeving worden geïntegreerd in een dergelijke benadering. Deze kunnen zowel in de kosten- als in de batensfeer van invloed zijn op daderschap en delicten. Bij baten kan bijvoorbeeld worden gedacht aan sociale omstandigheden die een positief effect hebben op zowel daderschap als het plaatsvinden van delicten. Hierbij valt te denken aan een situatie -zoals beschreven door Newman (1973) en anderen- waarin geringe sociale samenhang in een gebied niet alleen het toezicht op de eigen groepsleden beperkt -daarmee mogelijk criminaliteit in dat gebied bevorderend, maar tegelijkertijd individuen van buiten aantrekt die in deze omstandigheden de ideale gelegenheid zien tot het plegen van delicten.⁵⁹ Dezelfde sociale kenmerken kunnen in omgekeerde zin kostenverhogend werken voor het plegen van delicten. Theoretisch onderzoek zou moeten worden verricht naar de vraag hoe denkbeelden uit diverse benaderingen geïntegreerd kunnen worden teneinde een meer omvattende en overkoepelende theorie te construeren.

Vanuit diverse hoeken is aangedrongen op integratie van individuele en buurtgerichte benaderingen van stedelijke criminaliteit (Reiss 1986; Stark 1987; Byrne en Sampson 1986b; Sampson 1987; Bursik 1988). Ten aanzien van dit specifieke vraagstuk kan worden opgemerkt dat er tot op heden, voorzover bekend, in het buurtonderzoek weinig aanzetten zijn gegeven om op een theoretisch niveau de causale relaties tussen verschillende sociale niveaus te bezien. Braithwaite (1979) constateerde dat jongeren met een lage SES in buurten met een gemiddeld hogere SES minder criminaliteit plegen dan in buurten met een lage SES. Dit is in overeenstemming met een 'normative group theory', die stelt dat het individu zich te allen tijde zal aanpassen aan zijn omgeving. Er bestaan echter ook concurrerende perspectieven waarin aanpassing niet het centrale

58. Een pleidooi voor een rationele-keuze benadering als uitgangspunt voor de verklaring van stedelijke criminaliteit is ook te vinden bij Kleemans (1993).

59. Behalve sociale factoren kan dit effect ook optreden voor kenmerken van de fysieke structuur. Spelman (1993) toont aan hoe leegstaande gebouwen in een buurt allerlei illegale activiteiten aantrekken.

mechanisme is (Van den Eeden 1986, p. 25-41).⁶⁰ Van Eeden stelt dat deze theorieën de invloed van de omgeving op individueel gedrag centraal stellen en in die zin eigenlijk geen echte multiniveau theorieën zijn, maar het incorporeren van deze inzichten in het onderzoek naar stedelijke criminaliteit, met name door kritische toetsing van concurrerende hypothesen, zou al winst zijn.

Ten aanzien van de integratie van verschillende niveaus zou, in aanvulling op genoemde auteurs in de vorige alinea, gesteld kunnen worden dat het niet gaat om een integratie van twee niveaus, het individu en de buurt, maar van drie niveaus: het individu, de buurt en *de groep*. De groep kan immers fungeren als een belangrijke aanjager voor regelovertreding door individuen. De Amerikaanse gang is bij uitstek een voorbeeld daarvan. Als kritiek op de hier genoemde benaderingen zou kunnen gelden dat ze nauwelijks tot geen aandacht hebben voor de groepsdynamische aspecten van criminaliteit, die vooral bij jeugdcriminaliteit een grote rol spelen. Door het gebrek aan aandacht voor de groep als intermediair tussen buurt en individu blijven mogelijk relevante factoren buiten beeld. In hoofdstuk III wordt getracht deze leemte op te vullen door juist de groep centraal te stellen. Hierbij gaat het vooral om de vraag welke buurtfactoren bepalend zijn voor het ontstaan en voortbestaan van gangs.

Een derde theoretische kwestie betreft het *gebrek* aan theorie dat in bepaalde kringen kan worden waargenomen. Bekend voorbeeld vormen de wat oudere studies in de sociale-desorganisatiebenadering, waarin op een tamelijk theorieloze manier factoranalyse werd toegepast op een groot aantal buurtkenmerken, waardoor interessante causale relaties als het ware empirisch weggeanalyseerd werden.⁶¹ Meer recentelijk kan in het geografisch georiënteerde onderzoek de trend worden waargenomen naar minder theorie en meer beschrijving. Met name de ontwikkeling van nieuwe 'diagnostische' instrumenten, zoals geografische informatiesystemen, heeft hieraan bijgedragen.⁶²

Tenslotte komen we -parallel aan de empirische kwestie- hier terug

60. Het belang hiervan wordt onderstreept door de tegenstrijdige resultaten in het onderzoek van Gottfredson, McNeill en Gottfredson (1991). Zie de bespreking hiervan in paragraaf 1.3.2.

61. De verwarring omtrent het begrip sociale desorganisatie volgt rechtstreeks uit deze handelwijze, doordat een groot aantal met elkaar samenhangende fenomenen werd teruggebracht tot één factor welke sociale desorganisatie gedoopt werd.

62. Voor de tegenhanger van dit type onderzoek moet echter ook worden gewaakt. Dit is het onderzoek waarbij verklaring bestaat uit het opsommen van grote hoeveelheden, nauw met elkaar verband houdende, factoren die van invloed worden geacht op bepaalde criminaliteitsverschijnselen. Een theorie waarin alles met alles samenhangt kan ook niet als kennisvermeerderend worden bestempeld.

op de vraag in hoeverre buurten kunnen worden beschouwd als relevante (theoretische) grootheden. Sommige auteurs (waaronder Tilly 1973 en Duffee 1980) hebben de vraag opgeworpen wat eigenlijk de theoretische relevantie van een buurt is met betrekking tot sociale-controlemechanismen, gezien de structurele ontwikkeling dat sociale bindingen tussen individuen zich in de afgelopen tientallen jaren duidelijk aan het verplaatsen zijn van lokale naar meer globale niveaus; het ruimtelijke aspect van sociale relaties heeft drastisch aan betekenis ingeboet. Duffee (1980) noemt dit de afname van de horizontale (interactie-)structuur ten gunste van een ontwikkeling in de richting van verticale structuren. Het gegeven dat individuen in zijn algemeenheid steeds minder gebonden zijn aan personen in hun directe omgeving, roept de vraag op of het buurtniveau überhaupt nog als relevante sociale structuur kan worden beschouwd. Hoewel deze kwestie een uitgebreide bespreking waard is, willen we hier volstaan met de constatering dat genoemde redenering niet helemaal waterdicht is; toenemende 'globalisering' van bindingen hoeft niet per se te leiden tot geringere samenhang in de buurt. Immers, dit zou impliceren dat individuen met de meest globale of bovenlocale bindingen, doorgaans mensen met royale sociaal-economische hulpbronnen, de minste samenhang vertonen met hun medebewoners in de buurt. Dit is in strijd met veel empirisch onderzoek. Tegelijkertijd kan worden opgemerkt dat leden van groepen waarin relatief veel daderschap voorkomt zeker niet bij uitstek worden gekenmerkt door een globaal, in tegenstelling tot een lokaal, bindingenpatroon. Niettemin verdient de constatering dat de ruimtelijke component van sociale relaties aan verandering onderhevig is, nadere aandacht in het onderzoek naar spreiding van stedelijke criminaliteit.

6. Samenvatting

Dit hoofdstuk heeft ten aanzien van het onderzoek naar stedelijke spreiding van criminaliteit de volgende inzichten opgelverd:

Onderzoeksbevindingen

De inzichten van Shaw en McKay (1942, 1969) zijn in grote lijnen empirisch overeind gebleven. Kenmerken van de sociale structuur beïnvloeden in zeer belangrijke mate het vóórkomen van daderschap in een bepaald gebied. Vooral buurten waar de sociale samenhang

tussen bewoners gering is, hebben meer dan gemiddeld te maken met jongeren die tot allerlei vormen van criminaliteit komen. Een eenzijdig samengestelde buurt, met voornamelijk bewoners in de lagere sociaal-economische klassen, en een hoge verhuismobiliteit dragen ertoe bij, dat het sociale leven zich niet zodanig kan ontwikkelen dat effectieve mechanismen van sociale controle functioneren.

De spreiding van verschillende woningtypen over de stad beïnvloedt in belangrijke mate de spreiding van verschillende bevolkingsgroepen. De samenstelling van de bevolking is vervolgens van invloed op de wijze waarop in een gebied sociale structuren tot ontwikkeling komen. Dit maakt de woningmarkt tot een belangrijke factor ter verklaring van de spreiding van criminaliteitsverschijnselen. In zijn algemeenheid geldt, dat wanneer woningallocatie wordt overgelaten aan de werking van de markt, sociale segregatie zal optreden, welke tot gevolg heeft dat criminaliteitsverschijnselen zich zullen concentreren in een beperkt aantal gebieden.

De spreiding van daders naar woonlocatie komt maar ten dele overeen met de spreiding van delictlocaties. Echter, woonbuurten waar veel daders wonen hebben doorgaans ook te maken met een bovengemiddeld aantal delicten (en dus slachtoffers). De aanwezigheid van doelwitten in een gebied is van marginale betekenis voor het plaatsvinden van delicten. Belangrijker is de positie van een gebied ten opzichte van gebieden met veel potentiële daders en de leefpatronen van deze daders, in het bijzonder hun geografische verplaatsingen, waarbij ten aanzien van jongeren vooral de lokaties van scholen, uitgaanscentra en andere 'hang-outs' van belang zijn. Naarmate aan delicten meer planning voorafgaat, neemt de betekenis van nabijheid tussen dader en doelwit, als determinant van de delictlocatie, af.

Zowel sociale als fysieke kenmerken van de omgeving kunnen de keuze van een potentiële dader voor de delictlocatie bepalen. Naarmate de publieke ruimte anoniemer is, kan een dader gemakkelijker en onopgemerkter opereren. Dit geldt bijvoorbeeld voor centrumlocaties, maar ook voor buurten waarin de sociale samenhang gering is. Daarnaast spelen concrete fysieke aspecten van de omgeving, zoals fysieke toegankelijkheid, zichtbaarheid en weerbaarheid van de doelwitten, een rol, omdat ze de uitvoering van bepaalde delicten vergemakkelijken, de kans om opgemerkt te worden verkleinen of -bij betrapting- de mogelijkheid tot vluchten vergroten.

In zijn algemeenheid kan echter worden gesteld, dat het vooral

sociale omgevingskenmerken zijn, die niet alleen de motivatie tot daderschap beïnvloeden, maar ook de keuze van de delictlocatie in belangrijke mate bepalen. Fysieke omgevingskenmerken lijken daarbij hooguit een marginale betekenis te hebben.

Beperkingen van het onderzoek

Het onderzoek naar stedelijke criminaliteit kent op vele fronten beperkingen. Zo worden theoretische begrippen vaak slecht geconceptualiseerd, sommige zijn ook moeilijk te operationaliseren. (Wat is bijvoorbeeld een criminele gelegenheid en hoe meet je dat?) Ook het meten van criminaliteitsverschijnselen kent zijn beperkingen. Een andere kwestie betreft de gevonden samenhangen tussen kenmerken van de buurt en criminaliteitsverschijnselen. Deze blijken vaak niet meer te zijn dan een afspiegeling van causale processen op een lager niveau (het individuele of micro-sociale niveau). Het is ook moeilijk inzicht te krijgen in wederkerige relaties. Is bijvoorbeeld de hoge verhuismobiliteit in een buurt oorzaak of gevolg van het hoge criminaliteitsniveau? Of versterken deze processen elkaar, en zo ja, op welke wijze en in welke mate? Ook is veel onderzoek gebrekkig gemodelleerd -niet alle relevante factoren zijn beschouwd-, waardoor onderzoeksresultaten met de nodige terughoudendheid geïnterpreteerd dienen te worden. In dit verband werd ook gewezen op het feit dat het groepspectief zo goed als ontbreekt in de meeste benaderingen. Er bestaat ook weinig theoretische uitwisseling tussen doorgaans sociaal-structureel geïntereerde criminologen en meer op de fysieke omgeving gerichte sociaal-geografen. Tevens bestaan theorieën naast elkaar, die cosmetisch verschillend zijn, maar materieel dezelfde uitgangspunten en een zelfde verklaringsmodel hanteren.

In zijn algemeenheid is de vraag aan de orde welke relevantie de buurt heeft, gezien vanuit het oogpunt van sociale controle, voor het criminaliteitsvraagstuk, omdat fysieke nabijheid, als eigenschap van sociale interactie, in de afgelopen decennia sterk aan betekenis heeft ingeboet. Sociale controle verplaatst zich daardoor van lokale naar meer globale niveaus, vooral in stedelijke gebieden.

Het onderzoek naar stedelijke spreiding van criminaliteit heeft zich na Shaw en McKay in diverse richtingen ontwikkeld, waarbij met name de verschuiving in aandacht van (jeugd) daderschap naar delicten en slachtofferschap heeft bijgedragen aan een groter inzicht. In theoretisch opzicht heeft enerzijds een verbreding plaatsgevonden van omgevingsverklaringen naar verklaringen op individueel niveau

en anderzijds van sociale omgevingsverklaringen naar fysieke omgevingsverklaringen. De theoretische integratie van deze laatste twee benaderingen is op diverse plaatsen in de literatuur zichtbaar, integratie van individuele en omgevingsverklaringen is nu aan de orde. waarbij het van belang is dat ook het groepspectief in de beschouwing wordt betrokken. De stelling is geponeerd dat dit het meest vruchtbaar zou kunnen gebeuren door een rationele-keuzetheorie als uitgangspunt te nemen, waarbij naast fysieke ook sociale omgevingsfactoren in de verklaring worden opgenomen. Immers, het gegeven dat sociale omgevingsfactoren een zeer belangrijke rol spelen in het ontstaan en voortbestaan van verschillende criminaliteitsverschijnselen, heeft weliswaar in sommige kringen minder aandacht gekregen, maar kan niettemin bogen op voortdurende empirische bevestiging. Zozeer zelfs dat sommige auteurs beweren dat er sinds Shaw en McKay eigenlijk weinig nieuws onder de zon is. Deze visie lijkt echter, gegeven bovenstaande, te pessimistisch. In hoofdstuk III wordt een voorbeeld gegeven van een rationele-keuzebenadering (van Jankowski), waarbij zowel het individuele, het groeps- en het buurtniveau betrokken worden.

Inmiddels mag duidelijk zijn dat het onderzoek, eufemistisch gesteld, niet zonder problemen is. Het ziet er echter naar uit dat veel van deze -met name empirische- problemen op den duur opgelost kunnen worden; steeds betere bronnen en methoden komen beschikbaar voor onderzoek. Het is op deze terreinen dat recentelijk de meeste vooruitgang is geboekt.

LITERATUUR BIJ HOOFDSTUK II

- Agnew, Robert (1990). The Origins of Delinquent Events: An Examination of Offender Accounts. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27(3), 267-294.
- Agnew, Robert (1993). Why do they do it? An Examination of the Intervening Mechanisms between "Social Control" variables and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(3), 245-266.
- Aldert, Vrij en Winkel, Frans Willem (1990). Gebouwde omgeving, massaal voorkomende criminaliteit en subjectieve onveiligheid. In Zwanenburg, M.A. en Smit, A.M.G. (Ed.), *Kleine criminaliteit en overheidsbeleid* (pp. 216-229). Arnhem: Gouda Quint.
- Baerveldt, Chris (1987). Argumenten voor een meerniveau benadering van criminologisch onderzoek. *Tijdschrift voor Criminologie*, 91-114.
- Baldwin, John and Bottoms A.E. (1976). *The Urban Criminal: A Study in Sheffield*. London: Travistock.
- Barr, R. and Pease, K. (1990). Crime displacement and placement. In Tonry, M. and Morris, N. (Ed.), *Crime and Justice Vol. 12*. Chicago: University of Chicago Press.
- Barr, Robert and Pease, Ken (1992). A Place for Every Crime and Every Crime in its Place: An Alternative Perspective on Crime Displacement. In Evans, David J., Fyfe, Nicholas R. and Herbert, David T. (Ed.), *Crime, Policing and Place; Essays in Environmental Criminology* (pp. 196-216). London/New York: Routledge.
- Bernard, Yvonne (1992). North American and European Research on Fear of Crime. *Applied Psychology: An International Review*, 41(1), 65-75.
- Blau, Peter M. (1977). *Inequality and Heterogeneity*. New York: Free Press.
- Blau, J.R. and Blau, P.M. (1982). The Cost of Inequality: Metropolitan Structure and Violent Crime. *American Sociological Review*, 47, 114-129.
- Blau, Peter M. and Golden, Reid M. (1986). Metropolitan Structure and Criminal Violence. *The Sociological Quarterly*, 27(1), 15-26.
- Boggs, Sarah L. (1965). Urban Crime Patterns. *American Sociological Review*, 30, 899-908.
- Booth, Alan, et al (1976). Crowding and Urban Crime Rates. *Urban Affairs Quarterly*, 11(3), 391-408.
- Booth, Alan (1981). The Built Environment as a Crime Deterrent: A Reexamination of Defensible Space. *Criminology*, 18(4), 557-570.
- Bottomley, Keith and Coleman, Clive (1981). *Understanding Crime Rates; Police and Public Roles in the Production of Official Statistics*. Westmead England: Gower.
- Bottoms, Anthony E. and Wiles, Paul (1986). Housing Tenure and Residential Community Crime Careers in Britain. In Reiss, Albert J. Jr. and Tonry, Michael (Ed.), *Communities and Crime* (pp. 101-162).

HOOFDSTUK II

- Bottoms, A.E., Mawby, R.I. and Walker, Monica A. (1987). A Localised Crime Survey in Contrasting Areas of a City. *British Journal of Criminology*, 27(2), 125-154.
- Bottoms, Anthony E. and Wiles, Paul (1992a). Explanations of Crime and Place. In Evans, David J., Fyfe, Nicholas, R. and Herbert, David T. (Ed.), *Crime, Policing and Place; Essays in environmental criminology* (pp. 11-35). London/New York: Routledge.
- Bottoms, Anthony E., Claytor, Ann and Wiles, Paul (1992b). Housing Markets and Residential Community Crime Careers: a case study from sheffield. In Evans, David J., Fyfe, Nicholas R. and Herbert, David T. (Ed.), *Crime, Policing and Place; Essays in environmental criminology* (pp. 118-144). London/New York: Routledge.
- Braithwaite, John (1979). *Inequality, Crime and Public Policy*. London etc.: Routledge and Kegan Paul.
- Brantingham, Patricia L. and Brantingham, Paul J. (1975). Residential Burglary and Urban Form. *Urban Studies*, 12, 273-284.
- Brantingham, Paul J. and Brantingham, Patricia L. (ed.) (1981). *Environmental Criminology*. Beverly Hills. London: Sage Publications.
- Brantingham, Patricia L. and Brantingham, Paul J. (1993). Nodes, Paths and Edges: Considerations on the Complexity of Crime and the Physical Environment. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 3-28.
- Bruggeman, W. (1991). De relatie stad-criminaliteit vanuit politieel oogpunt; een geografisch criminologische analyse. *Panopticon*, 12(6), 508-542.
- Bruinsma, G.J.N., Bunt, H.G. van der en Fiselier, J.P.S. (1990). Hoe onveilig is Nederland? Enkele theoretische en methodische kanttekeningen bij een internationaal vergelijkend victimologisch onderzoek. *Tijdschrift voor Criminologie*(2), 138-340.
- Bruinsma, G.J.N. (1991). Dark Number. *Tijdschrift voor Criminologie*(4), 380-384.
- Burgess, Ernest W. (1925). The Growth of the City. In Park, Robert E., Burgess, Ernest W. and McKenzie, Roderick D. (Ed.), *The City* (pp. 47-62). Chicago: University of Chicago Press.
- Bursik, Robert J. Jr. and Webb, Jim (1982). Community Change and Patterns of Delinquency. *American Journal of Sociology*, 88(1), 24-42.
- Bursik, Robert J. Jr. (1984). Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency. *Social Forces*, 63(2), 393-413.
- Bursik, Robert J. Jr. (1986a). Delinquency Rates as Sources of Ecological Change. In Byrne, James M. and Sampson, Robert J. (Ed.), *The Social Ecology of Crime* (pp. 63-74).
- Bursik, Robert J. Jr. (1986b). Ecological Stability and the Dynamics of Delinquency. In Reiss, Albert J. Jr. and Tonry, Michael (Ed.), *Communities and Crime* (pp. 35-66).
- Bursik, Robert J. Jr. (1988). Social Disorganization and Theories of Crime and Delinquency: Problems and

- Prospects. *Criminology*, 26(4), 519-551.
- Byrne, James M. and Sampson, Robert J. (1986a). *The Social Ecology of Crime*. New York: Springer-Verlag.
- Byrne, James M. and Sampson, Robert J. (1986b). Key Issues in the Social Ecology of Crime. In Byrne, James M. and Sampson, Robert J. (Ed.), *The Social Ecology of Crime* (pp. 1-22).
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1987). Sociale binding en misdrijven in de woonbuurt. *Maandstatistiek Rechtsbescherming en Veiligheid*, 31(12), 9-14.
- Chiricos, Theodore G. (1987). Rates of Crime and Unemployment: An Analysis of Aggregate Research Evidence. *Social Problems*, 34(2), 187-212.
- Clarke, R.V.G. (1980). "Situational" Crime Prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 20(2), 136-148.
- Clarke, R.V.G. and Mayhew, P. (ed.) (1980). *Designing Out Crime*. London: Her Majesty's Stationary Office.
- Clarke, Ronald V.G. and Cornish, Derek B. (ed.) (1983). *Crime Control in Britain; A Review of Policy Research*. Albany: State University of NY press.
- Clarke, Ronald V. (1984). Opportunity-Based Crime Rates; the Difficulties of Further Refinement. *British Journal of Criminology*, 24(1), 74-83.
- Clarke, Ronald V. and Cornish, Derek B. (1985). Modeling Offenders' Decisions: A Framework for Research and Policy. In Tonry, Michael and Morris, Norval (Ed.), *Crime and Justice; An Annual Review of Research Vol. 6* (pp. 147-186). Chicago/London: University of Chicago Press.
- Clarke, Michael J. (1987). Citizenship, Community and the Management of Crime. *British Journal of Criminology*, 27(4), 384-400.
- Cloward, Richard A. and Ohlin, Lloyd E. (1960). *Delinquency and Opportunity; A theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press of Glencoe.
- Cohen, Lawrence E. and Felson, Marcus (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Cohen, L., Kluegel, J. and Land, K. (1981). Social inequality and predatory criminal victimization: an exposition and test of a formal theory. *American Sociological Review*, 46, 505-524.
- Cohen, Lawrence E. and Land, Kenneth C. (1984). Discrepancies between Crime Reports and Crime Surveys: Urban and Structural Determinants. *Criminology*, 22(4), 499-530.
- Colle, P. (1991). Criminologie bedrijven in de stad; de mogelijkheden van de criminologische analyse van de politieel geregistreerde criminaliteit binnen de analyse van de stedelijke criminaliteit. Panopti-

HOOFDSTUK II

- con, 12(6), 543-559.
- Cornish, Derek B. and Clarke, Ronald V. (ed.) (1986). *The Reasoning Criminal; Rational Choice Perspectives on Offending*. New York etc.: Springer Verlag.
- Cornish, Derek B. and Clarke, Ronald V. (1987). *Understanding Crime Displacement: An Application of Rational Choice Theory*. *Criminology*, 25(4), 933-947.
- Covington, Jeanette and Taylor, Ralph B. (1991). *Fear of Crime in Urban Residential Neighborhoods: Implications of Between- and Within-Neighborhood Sources for Current Models*. *Sociological Quarterly*, 32(2), 231-249.
- Cromwell, Paul F., Olson, James N. and Avarly, D'Aunn Wester (1991). *Breaking and Entering; An Ethnographic Analysis of Burglary*. Newbury Park etc.: Sage.
- Crutchfield, Robert D., Geerken, Michael R and Gove, Walter R. (1982). *Crime Rate and Social Integration: The Impact of Metropolitan Mobility*. *Criminology*, 20(3&4), 467-478.
- Dijk, J.J.M. van (1992). *Als de dag van gisteren; Over de betrouwbaarheid van het slachtofferverhaal*. *Justitiële Verkenningen*, 18(3), 47-65.
- Duffee, D. (1980). *Explaining Criminal Justice: Community theory and Criminal Justice Reform*. Cambridge, MA: Gunn & Hain.
- Eeden, P.J.W.M. van den (1986). *Aspects of Multilevel Research (proefschrift)*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Eeden, Pieter van den, Hox, Joop and Hauer, Joost (ed.) (1990). *Theory and Model in Multilevel Research: Convergence or divergence?*. Amsterdam: SISWO Publication.
- Eeden, Pieter van den (1992). *Multilevel Theory and the Underspecification of Multilevel Models. Quality & Quantity*, 26, 307-322.
- Eijken, A.W.M. (1993). *Criminaliteitsbeeld van Nederland; Omvang, achtergronden, spreiding en preventie van criminaliteit, 1980-1992*. Den Haag: Ministerie van Justitie, DCP.
- Elsinga, Marja en Wassenberg, Frank (1991). *Kleine criminaliteit en naoorlogse etagebouw*. Delft: DUP.
- Elsinga, M.G. en Wassenberg, F.A.G. (1992). *Criminaliteitspreventie in de woonomgeving*. *Justitiële Verkenningen*, 18(2), 73-87.
- Evans, David J. (1980). *Geographical Perspectives on Juvenile Delinquency*. Westmead, England: Gower.
- Evans, David J., Fyfe, Nicholas R. and Herbert, David T. (ed.) (1992). *Crime, Policing and Place; Essays in environmental criminology*. London/New York: Routledge.
- Felson, Marcus (1987). *Routine Activities and Crime Prevention in the Developing Metropolis*. *Criminology*, 25(4), 911-931.
- Figlio, Robert M., Hakim, Simon and Rengert, George F. (1986). *Metropolitan Crime Patterns*. New York: Criminal Justice Press.

- Figueira-McDonough, Josefina (1993). Residence, Dropping out and Delinquency Rates. *Deviant Behavior*, 14, 109-132.
- Fijnaut, C., Beijerse, J. uit en Moerland, H. (1991). Een winkelboulevard in problemen; Samenleving en criminaliteit in twee Rotterdamse buurten. Arnhem: Gouda Quint.
- Fiselier, J.P.S. (1971). *Kriminaliteit in Nijmegen; een kriminografie van de gemeente Nijmegen*. Nijmegen.
- Gabor, T. (1990). Crime Displacement and Situational Prevention: Toward the Development of some Principles. *Canadian Journal of Criminology*, 32(1), 41-73.
- Galtung, Johan (1967). *Theory and Methods of Social Research*. London: George Allen & Unwin.
- Garofalo, James (1987). Reassessing the Lifestyle Model of Criminal Victimization. In Gottfredson, Michael R. and Hirschi, Travis (Ed.), *Positive Criminology* (pp. 23-42). Newbury Park etc.: Sage.
- Geerlof, J. (1989). Criminaliteitsgeografie: ecologische verschillen in criminaliteit en strafrechtspeling in Nederland 1980/1986. *Geografisch Tijdschrift*, 23(3), 192-202.
- Geerlof, J. (1990). Urbanisatiegraad en slachtofferschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 32(1), 32-49.
- Georges-Abeyie, Daniel E. and Harries, Keith D. (ed.) (1980). *Crime: A Spatial Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Gottfredson, M.R. and Hirschi T. (ed.) (1987). *Positive Criminology*. Newbury Park etc.: Sage.
- Gottfredson, Michael R. and Hirschi, Travis (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gottfredson, Denise, McNeill, Richard J. III and Gottfredson, Gary D. (1991). Social Area Influences on Delinquency: A Multilevel Analysis. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 28(2), 197-226.
- Gove, Walter R., Hughes, Michael and Galle, Omer R. (1979). Overcrowding in the Home: An Empirical Investigation of its Possible Pathological Consequences. *American Sociological Review*, 44, 59-80.
- Grasmick, Harold G., Tittle, Charles R., Bursik, Robert J. Jr. and Arneklev, Bruce J. (1993). Testing the Core Empirical Implications of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(1), 5-29.
- Greenberg, S.W., Rohe, W.M. and Williams, J.R. (1982). *Safe and Secure Neighborhoods: Physical Characteristics and Informal Territorial Control in High and Low Crime Neighborhoods*. Washington D.C.: U.S. Department of Justice.
- Greenberg, Stephanie W. (1986). Fear and its Relationship to Crime, Neighborhood Deterioration and Informal Social Control. In Byrne, James M. and Sampson, Robert J. (Ed.), *The Social Ecology of Crime* (pp. 47-62).
- Hagan, Frank E. (1993). *Research Methods in Criminal Justice and Criminology*. New York/Toronto:

HOOFDSTUK II

Maxwell Macmillan.

Hakim, Simon and Rengert, George F. (ed.) (1981). *Crime Spillover*. Beverly Hills/London: Sage.

Hale, Chris and Sabbagh, Dima (1991). *Testing the Relationship Between Unemployment and Crime: A*

Methodological Comment and Empirical Analysis Using Time Series Data From England and Wales. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 28(4), 400-417.

Harries, Keith D. (1981). Alternative denominators in Conventional Crime Rates. In Brantingham, Paul J.

and Brantingham, Patricia L. (Ed.), *Environmental Criminology* (pp. 147-166). Beverly Hills/London: Sage.

Heitgerd, Janet L. and Bursik, Robert J. Jr. (1987). Extracommunity Dynamics and the Ecology of Delinquency. *American Journal of Sociology*, 92(4), 775-787.

Hesseling, Rene (1986). *Kleine criminaliteit in Utrecht; Een case studie*. Den Haag: Staatsuitgeverij.

Hesseling, Rene (1992a). Dadermobiliteit, een eerste verkenning. *Tijdschrift voor Criminologie*, 34(2), 98-114.

Hesseling, Rene, B.P. (1992b). Using Data on Offender Mobility in Ecological Research. *Journal of Quantitative Criminology*, 8(1), 95-112.

Hesseling, Rene (1993). Verplaatsing: een pleidooi voor het rationele keuzeperspectief. *Tijdschrift voor*

Criminologie, 35(2), 143-157.

Hesseling, Rene en Aron, Udo (1994). Verplaatsing; moeilijk te meten en toch willen weten. In Aalberts,

M., Boutellier, J. en Bunt, H.G. van de (Ed.), *Onderzoek en Beleid/Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum no. 132* (pp. 99-112). Den Haag: WODC.

Hindelang, Michael J., Gottfredson, Michael R. and Garofalo, James (1978). *Victims of Personal Crime:*

An Empirical Foundation For a Theory of Personal Victimization. Cambridge, MA: Ballinger.

Hindelang, Michael J., Hirschi, Travis and Weis, Joseph G. (1978). *Measuring Delinquency*. Beverly

Hills/London: Sage.

Hindelang, Michael J., Hirschi, Travis and Weis, Joseph G. (1979). Correlates of Delinquency: The Illusion of Discrepancy between Self-Report and Official Measures. *American Sociological Review*, 44, 995-1014.

Hirschi, Travis (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.

Hope, Timothy and Foster, Janet (1992). *Conflicting Forces: the Dynamics of Crime and Community on a*

'Problem' Estate. *British Journal of Criminology*, 32(4), 488-504.

Hüttner, H.J.M. (1986). *Multilevel onderzoek: de operationalisatie van omgevingskenmerken* (proefschrift).

Nijmegen: Katholieke Universiteit.

Jacobs, Jane (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books.

Jeffery, C. Ray (1971). *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills: Sage.

Jeffery, C. Ray (1977). *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills/London:

Sage.

Jens, L.F. (1940). Criminaliteit te Utrecht in verband met familie en wijk. Utrecht/Nijmegen.

Johnstone, John W.C. (1978). Social Class, Social Areas and Delinquency. *Sociology and Social Research*, 63, 49-72.

Jones, Trevor, MacLean, Brian and Young, Jock (1986). *The Islington Crime Survey: Crime, victimization and policing in inner-city London*. Hants UK: Gower.

Junger-Tas, Josine (1993). Changes in the family and their impact on delinquency. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1(1), 27-51.

Kapsis, Robert E. (1978). Residential Succession and Delinquency: A Test of Shaw and McKay's Theory of Cultural Transmission. *Criminology*, 15(4), 459-486.

Katzman, Martin T. (1980). The Contribution of Crime to Urban Decline. *Urban Studies*, 17(3), 277-286.

Kelley, Jonathan and McAllister, Ian (1983). *The Methodology of Aggregate Analysis: Errors in Traditional Procedures and Suggestions for Improvement*. *Quality & Quantity*, 17, 461-474.

Kleemans, E.R. (1993). Misdaadanalyse en de rationele keuzebenadering. *Tijdschrift voor Criminologie*, 35(2), 127-142.

Kornhauser, Ruth Rosner (1978). *Social Sources of Delinquency; An Appraisal of Analytic Models*. Chicago/London: University of Chicago Press.

Landman, Richard (1985). De betekenis en operationalisatie van gezinsonvolledigheid. *Tijdschrift voor Criminologie*(1), 3-23.

Langbein, Laura Irwin and Lichtman, Allan J. (1978). Ecological Inference. In Uslaner, Eric M. (Ed.), *Quantitative Applications in the Social Sciences* no. 10. Beverly Hills/London: Sage.

Laub, John H. (1987). Rediscovering the Importance of Cities, Neighborhoods and Crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 3(1), 83-93.

Lazarsfeld, Paul F. and Menzel, Herbert (1972). On the Relation between Individual and Collective Properties. In Lazarsfeld, Paul F., Pasanella, Ann K. and Rosenberg, Morris (Ed.), *Continuities in the Language of Social Research* (pp. 225-236). New York: Free Press.

Leighton, Barry (1988). The Community Concept in Criminology: Toward a Social Network Approach. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 25(4), 351-374.

Lynch, James P. and Cantor, David (1992). Ecological and Behavioral Influences on Property Victimization at Home: Implications for Opportunity Theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29(3), 335-362.

Massey, James L., Krohn, Marvin D. and Bonati, Lisa M. (1989). Property Crime and the Routine

HOOFDSTUK II

- Activities of Individuals. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 26(4), 378-400.
- Mawby, R.I. (1977). Defensible Space: A Theoretical and Empirical Appraisal. *Urban Studies*, 14(2), 169-179.
- Mawby, R.I. (1981). Police Practices and Crime Rates: A Case Study of a British City. In Brantingham, Paul J. and Brantingham, Patricia L. (Ed.), *Environmental Criminology* (pp. 135-146). Beverly Hills/London: Sage.
- Menard, Scott and Covey, Herbert C. (1988). UCR and NCS: Comparisons over Space and Time. *Journal of Criminal Justice*, 16, 371-384.
- Messner, Steven F. and South, Scott J. (1986). Economic Deprivation, Opportunity Structure and Robbery Victimization: Intra- and Interracial Patterns. *Social Forces*, 64(4), 975-991.
- Miethe, Terance D. and Meier, Robert F. (1990). Opportunity, choice, and Criminal Victimization: A Test of a Theoretical Model. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27(3), 243-266.
- Miethe, Terance D., Hughes, Michael and McDowall, David (1991). Social Change and Crime Rates: an Evaluation of Alternative Theoretical Approaches. *Social Forces*, 70(1), 165-185.
- Miethe, Terance D. and McDowall, David (1993). Contextual Effects in Models of Criminal Victimization. *Social Forces*, 71(3), 741-759.
- Newman, Oscar (1973). *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: MacMillan.
- Newman, Oscar and Franck, Karen A. (1982). The effects of Building Size on Personal Crime and Fear of Crime. *Population and Environment*, 5(4), 203-220.
- O'Brien, Robert M. (1983). Metropolitan Structure and Violent Crime: Which Measure of Crime?. *American Sociological Review*, 48(3), 434-437.
- Osborn, Denise R., Trickett, Alan and Elder, Rob (1992). Area Characteristics and Regional Variates as Determinants of Area Property Crime Levels. *Journal of Quantitative Criminology*, 8(3), 265-285.
- Patterson, E. Britt (1991). Poverty, Income Inequality and Community Crime Rates. *Criminology*, 29(4), 755-776.
- Polder, W. en Vlaardingen, F.J.C. van (1992). *Preventiestrategieën in de praktijk; Een meta-evaluatie van criminaliteitspreventieprojecten*. Arnhem: Gouda Quint.
- Priemus, H. (1990). Gebouwde omgeving en criminaliteit. In Zwanenburg, M.A. en Smit, A.M.G. (Ed.), *Kleine criminaliteit en overheidsbeleid* (pp. 51-63). Arnhem: Gouda Quint.
- Rankin, Joseph H. and Wells, Edward L. (1990). The Effect of Parental Attachments and Direct Controls on Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27(2), 140-165.
- Reiss, Albert J. Jr. and Tonry, Michael (ed.) (1986). *Communities and Crime*. Chicago: University of

Chicago Press.

Reiss, Albert J. Jr. (1986). Why are Communities Important in Understanding Crime?. In Reiss, Albert J.

Jr. and Tonry, Michael (Ed.), *Communities and Crime* (pp. 1-34).

Robinson, W.S. (1950). Ecological Correlations and the Behavior of Individuals. *American Sociological Review*, 15(3), 351-357.

Roncek, Dennis W. (1981). Dangerous Places: Crime and Residential Environment. *Social Forces*, 60(1), 74-96.

Rooy, H. van (1949). *Criminaliteit van stad en land; Nijmegen en omstreken*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt.

Rosenbaum, D.P. (1988). Community Crime Prevention: A Review and Synthesis of the Literature. *Justice Quarterly*, 5, 323-395.

Samenleving en Criminaliteit; een beleidsplan voor de komende jaren (1985). Den Haag: Ministerie van Justitie.

Sampson, Robert J. (1983). Structural Density and Criminal Victimization. *Criminology*, 21(2), 276-293.

Sampson, Robert J. (1985). Neighborhood and Crime: The Structural Determinants of Personal Victimization. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22(1), 7-40.

Sampson, Robert J. (1986). Neighborhood Family Structure and the Risk of Personal Victimization. In

Byrne, James M. and Sampson, Robert J. (Ed.), *The Social Ecology of Crime* (pp. 25-46).

Sampson, Robert J. and Wooldredge, John D. (1987). Linking the Micro- and Macro-level Dimensions of

Lifestyle-Routine Activity and Opportunity Models of Predatory Victimization. *Journal of Quantitative Criminology*, 3(4), 371-393.

Sampson, Robert J. (1987). Communities and Crime. In Gottfredson, Michael R. and Hirschi, Travis (Ed.), *Positive Criminology* (pp. 91-114). Newbury Park etc.: Sage.

Sampson, Robert J. and Grovers, W. Byron (1989). Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory. *American Journal of Sociology*, 94(4), 774-802.

Sampson, Robert J. (1991). Linking the Micro- and Macrolevel Dimensions of Community Social Organization. *Social Forces*, 70(1), 43-64.

Sampson, Robert J. (1993). Linking Time and Place: Dynamic Contextualism and the Future of Criminological Inquiry. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(4), 426-444.

Schurman, Leo and Kobrin, Solomon (1986). Community Careers in Crime. In Reiss, Albert J. Jr. and

Tonry, Michael (Ed.), *Communities and Crime* (pp. 67-100).

Shaw, Clifford, R. and McKay, Henry D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas; A Study of*

Rates of Delinquents in Relation to Characteristics of Local Communities in American Cities.

HOOFDSTUK II

- Chicago: University of Chicago Press.
- Shaw, Clifford R. and McKay, Henry D. (1969). *Juvenile Delinquency and Urban Areas; A Study of Rates of Delinquency in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Sherman, Lawrence, Gartin, Patrick R. and Buerger, Michael E. (1989). *Hot Spots of Predatory Crime: Routine Activities and the Criminology of Place*. *Criminology*, 27(1), 27-55.
- Shichor, D., Decker, D. and O'Brien, R. (1980). The relationship of criminal victimization, police per capita and population density in twenty-six cities. *Journal of Criminal Justice*, 8, 308-316.
- Short, J.F. and Nye, F.I. (1958). Extent of unrecorded juvenile delinquency: Tentative conclusions. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 49, 296-302.
- Simcha-Fagan, Ora and Schwartz, Joseph E. (1986). *Neighborhood and Delinquency: An Assessment of Contextual Effects*. *Criminology*, 24(4), 667-699.
- Skogan, Wesley G. (1975). Measurement Problems in Official and Survey Crime Rates. *Journal of Criminal Justice*, 3, 17-32.
- Skogan, Wesley (1986). Fear of Crime and Neighborhood Change. In Reiss, Albert J. Jr. and Tonry, Michael (Ed.), *Communities and Crime* (pp. 203-230).
- Skogan, Wesley G. (1989). Communities, Crime and Neighborhood Organization. *Crime and Delinquency*, 35(3), 437-457.
- Smith, Douglas A. and Jarjoura, C. Roger (1988). Social Structure and Criminal Victimization. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 25(1), 27-52.
- Smith, Douglas A. and Jarjoura, G. Roger (1989). Household Characteristics, Neighborhood Composition and Victimization Risk. *Social Forces*, 68(2), 621-640.
- Soomeren, P. van (1987). *Criminaliteit en gebouwde omgeving: een literatuurstudie*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Soomeren, P.F. van (1991). De Chicago-School revisited. *Justitiële Verkenningen*, 17(9), 8-16.
- Spelman William (1993). Abandoned Buildings: Magnets for Crime?. *Journal of Criminal justice*, 21, 481-495.
- Stack, Steven (1982). Social Structure and Swedish Crime Rates. *Criminology*, 20(3&4), 499-513.
- Stack, Steven (1984). Income Inequality and Property Crime: A Cross-National Analysis of Relative Deprivation Theory. *Criminology*, 22(2), 229-257.
- Stark, Rodney (1987). Deviant Places: A Theory of the Ecology of Crime. *Criminology*, 25(4), 893-909.
- Sullivan, John L. and Feldman, Stanley (1979). *Multiple Indicators; An Introduction*. Sage University Paper

- series on Quantitative Applications in the Social Sciences 07-015.
- Taub, Richard P., Taylor, D. Garth and Dunham, Jan D. (1984). Paths of Neighborhood Change; Race and Crime in Urban America. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Taylor, Ralph B., Gottfredson, Stephen D. and Brower, Sidney (1984). Block Crime and Fear: Defensible Space, Local Social Ties and Territorial Functioning. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 21(4), 303-331.
- Taylor, Ralph B., Shumaker, Sally-Ann, Gottfredson, Stephen D. (1985). Neighborhood-Level Links between Physical Features and Local Sentiments: Deterioration, Fear of Crime and Confidence. *Journal of Architectural and Planning Research*, 2(4), 261-275.
- Taylor, Ralph B. and Gottfredson, Stephen (1986). Environmental Design, Crime and Prevention: An Examination of Community Dynamics. In Reiss, Albert J. Jr. and Tonry, Michael (Ed.), *Communities and Crime* (pp. 387-416).
- Taylor, D. Garth, Taub, Richard P. and Peterson, Bruce L. (1986). Crime, Community Organization, and Causes of Neighborhood Decline. In Figlio, Robert M., Hakim, Simon and Rengert, George F. (Ed.), *Metropolitan Crime Patterns* (pp. 161-180). Monsey, New York: Criminal Justice Press.
- Taylor, Ralph B. and Covington, Jeanette (1988). Neighborhood Changes in Ecology and Violence. *Criminology*, 26(4), 553-589.
- Thornberry, Terence P. and Farnworth, Margaret (1982). Social Correlates of Criminal Involvement: Further Evidence on the Relationship between Social Status and Criminal Behavior. *American Sociological Review*, 47(4), 505-518.
- Tilly, C. (1973). Do communities act?. *Sociological Inquiry*, 43, 206-240.
- Tittle, Charles R. and Meier, Robert F. (1990). Specifying the SES/Delinquency Relationship. *Criminology*, 28(2), 271-299.
- Tittle, Charles R. and Meier, Robert F. (1991). Specifying the SES/Delinquency Relationship by Social Characteristics of Contexts. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 28(4), 430-455.
- Trickett, A., Osborn D.R. et al (1992). What is different about High Crime Areas?. *British Journal of Criminology*, 32(1), 81-89.
- Vold, George B. and Bernard, Thomas J. (1986). *Theoretical Criminology*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Voordt, D.J.M. van der (1990). Kleine criminaliteit en (stede)bouwkundig ontwerp. In Zwanenburg, M.A. en Smit, A.M.G. (Ed.), *Kleine criminaliteit en overheidsbeleid* (pp. 204-215). Arnhem: Gouda Quint.
- Voss, Harwin L. and Petersen, David M. (1971). *Ecology, Crime and Delinquency*. New York: Meredith.

HOOFDSTUK II

- Waard, J. de en Savornin Lohman, P.M. de (1991). Preventie en buurtbeheer; criminaliteitspreventie op wijk- en buurtniveau. Den Haag: Ministerie van Justitie, DCP.
- Warner, Barbara D and Pierce, Glenn L. (1993). Reexamining Social Disorganization Theory using Calls to the Police as a Measure of Crime. *Criminology*, 31(4), 493-517.
- Wegen, H.B.R. en Voordt, D.J.M. van der (1991). Sociale veiligheid en gebouwde omgeving. Theorie, empirie en instrumentontwikkeling (proefschrift). Delft: Faculteit Bouwkunde TUD.
- Weis, Joseph G. (1987). Social Class and Crime. In Gottfredson, Michael R. and Hirschi, Travis (Ed.), *Positive Criminology* (pp. 71-90). Newbury Park etc.: Sage.
- Wells, L. Edward and Rankin, Joseph H. (1986). The Broken Homes Model of Delinquency: Analytic Issues. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 23(1), 68-93.
- Wells, L. Edward and Rankin, Joseph H. (1991). Families and Delinquency: A Meta-Analysis of the Impact of Broken Homes. *Social Problems*, 38(1).
- Wikström, Per-Olof (ed.) (1990). *Crime and Measures against Crime in the City*. Stockholm: National Council for Crime Prevention.
- Wiles, P. (1993). Gettoization in Europe?. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1(1), 52-69.
- Willemse, H.M. (1989). De criminele buurt. *Justitiële Verkenningen*, 15(8), 52-71.
- Williams, Kirk R. (1984). Economic Sources of Homicide: Reestimating the Effects of Poverty and Inequality. *American Sociological Review*, 49, 283-289.
- Wilson, R. (1963). *Difficult Housing Estates*. London: Tavistock Publications.
- Winkel, F.W. (1981). Angst voor criminaliteit-verklarende modellen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 23(6), 289-306.
- Winkel, F.W. (1983). Onrustgevoelens: een empirische toetsing van enkele predictormodellen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 25(1), 40-52.
- Winkel, Frans Willem (1986). Politieke zichtbaarheid, onrustgevoelens en de relatie politie-publiek: een veldexperiment. *Tijdschrift voor Criminologie*, 28(1), 3-21.
- Winkel, Frans W. en Wurff, A van der (red.) (1990). *Angst voor Criminaliteit; theorie, onderzoek, interventie*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Wolfgang, Marvin E., Figlio, Robert M. and Thornberry, Terence P. (1975). *Criminology Index: Research and Theory in Criminology in the United States 1945-1972*. New York, Oxford, Amsterdam: Elsevier.
- Wood, Denis (1981). In Defense of Indefensible Space. In Brantingham, Paul J. and Brantingham, Patricia L. (Ed.), *Environmental Criminology* (pp. 77-96). Beverly Hills/London: Sage.
- Wurff, A.W.I.M van der (1992). *Aard en achtergronden van onveiligheidsgevoelens in de woonomgeving*

(proefschrift). Amsterdam.

Zwanenburg, M.A. en Smit, A.M.G. (red.) (1990). Kleine criminaliteit en overheidsbeleid.

Arnhem: Gouda

Quint.